

Evolució demogràfica de Vila-real de la fundació a la guerra del Francès (1274-1808)

Des de l'inici de la dècada dels setanta, els estudis de demografia històrica s'han desenvolupat d'una manera tan important a les nostres terres que el País Valencià es pot considerar avui una zona privilegiada pel que fa referència al coneixement històric de la nostra demografia.

Malgrat el que hem dit, el nostre poble no compta per ara amb una anàlisi acurada de llur història demogràfica. Si bé es cert que podem trobar estudis que plantegen temes concrets i puntuals, també cal dir que cap d'ells abasta períodes llargs del passat vilarealenc.

El propòsit del present treball és fer una introducció al que per ara sabem de l'evolució demogràfica de Vila-real des del moment de la fundació a la segona meitat del XIII fins a l'anomenada «guerra del francès» (1815); tot el període queda, doncs, dintre del que coneixem com a antic règim demogràfic.

(De la introducció de l'autor)

Temes
aume.

TEMES VILA-REALS
SERIE III NÚMERO 6

PUBLICACIONS DE L'IL·LUSTRÍSSIM
AJUNTAMENT DE VILA-REAL

SANTIAGO VILANOVA AÑÓ *GENT D'AHIR*

GENT D'AHIR

A.M.V.
Biblioteca
105

GENT D'AHIR

300
VIL
6er
105

Pl. Cardona Vives, 5
Tel. 23 96 14
12001 CASTELLÓ

SANTIAGO VILANOVA AÑO

GENT D'AHIR

Evolució demogràfica de Vila-real de la fundació a la guerra del Francés (1274-1808)

TEMES VILA-REALENCES
SERIE III NÚMERO 6

PUBLICACIONS DE L'IL·LUSTRÍSSIM
AJUNTAMENT DE VILA-REAL

SUMARI

0.- INTRODUCCIÓ	7
I.- EVOLUCIÓ GLOBAL DE LA POBLACIÓ ABSOLUTA	9
II.- LA POBLACIÓ DE VILA-REAL A L'ÈPOCA PRE-ESTADÍSTICA	13
II.1. Uns primers anys difícils	13
II.2. La pesta de 1348: incidència	14
II.3. Cent vint anys de calamitats	16
II.4. El creixement del segle XVI	18
II.5. L'expulsió dels moriscos	20
II.6. La crisi de la meitat del segle XVII	22
III.- LA RECUPERACIÓ DEMOGRÀFICA: 1680-1780	29
III.1. El panorama demogràfic del XVIII valencià	29
III.2. L'evolució general dels batejos	32
III.3. Moviment estacional dels naixements	40
III.4. Incidència de la Guerra de Successió	42
III.5. L'evolució dels matrimonis i llur moviment estacional	46
III.6. Algunes coses sobre les crisis al segle XVIII	51
III.7. La població absoluta i el creixement de la població al segle XVIII	55
IV.- LA SITUACIÓ DEMOGRÀFICA A LES DARRERIES DEL SEGLE XVIII	63
IV.1. L'estructura per edats de la població	63
IV.2. L'estructura de la població activa	67
IV.3. El canvi de segle: ¿hi hagué crisi?	71
V.- CONCLUSIONS	75
VI. BIBLIOGRAFIA	77

INTRODUCCIÓ

Des de l'inici de la dècada dels setanta, els estudis de demografia històrica s'han desenvolupat d'una manera tan important a les nostres terres que el País Valencià es pot considerar avui una zona privilegiada pel que fa referència al coneixement històric de la nostra demografia. Dos han estat els moments clau en l'estudi de l'evolució del País: el primer fou arran de la celebració del Primer Congrés d'Història del País Valencià a principi dels anys setanta, el segon ha estat la celebració de les Primeres Jornades d'Història de la Població que el març del 86 tingueren lloc a València i Alacant.

Malgrat el que hem dit, el nostre poble no compta per ara amb una anàlisi acurada de llur història demogràfica. Si bé es cert que podem trobar estudis que plantegen temes concrets i puntuals, també cal dir que cap d'ells abasta períodes llargs del passat vilarealenc.

El propòsit del present treball serà fer una introducció al que per ara sabem de l'evolució demogràfica de Vila-real des del moment de la fundació a la segona meitat del XIII fins a l'anomenada «guerra del francès» (1815); tot el període queda, doncs, dintre del que coneixem com a antic règim demogràfic.

Però immediatament val a dir que no sols ens plantejarem qüestions de tipus quantitatiu: quants habitants?, sinó que també ens preguntarem pels aspectes qualitatius, es a dir, caldrà plantejar-se qüestions com quan es casaven els nostres avantpassats?, quants fills tenien?, per què es morien?, en que treballaven?, etc. Ara bé, per contestar totes aquestes qüestions es fa necessari tenir una font fiable —normalment els registres parroquials— i completa. Malauradament en el nostre cas l'Arxiu Parroquial és bastant incomplet perquè tenim sols les sèries següents de registres:

Llibres de batejos:

Hi manca el període 1737-1753.

N.º 1: 1677-1715 (inclou també Confirmacions i Matrimonis).

N.º 2: 1715-1737.

N.º 3: 1753-1770.

N.º 4: 1770-1780.

N.º 5: 1780-1790.

N.º 6: 1791-1800.

N.º 7: 1800-1813.

N.º 8: 1813-1820.

Llibres de defuncions: no hi ha cap llibre del XVIII o anterior; la sèrie comença el 1831.

Llibres de matrimonis:

N.º 1: 1677-1715 (inclou també Confirmacions i Batejos).

Manca el període 1715-1755.

N.º 2: 1755-1770.

No hi ha altre llibre del període analitzat aquí.

És de lamentar especialment la manca dels llibres de defuncions perquè açò ens impossibilita tota afirmació sobre les crisis demogràfiques com ara la de la meitat del XVII o la de la guerra de Successió. També és impossible utilitzar l'anomenat mètode de «reconstrucció de famílies» posat en marxa per l'escola demogràfica francesa de Fleury-Henry. De tota manera sempre que ens siga possible farem referència a aquells aspectes qualitatius que coneguem, bé siga amb l'anàlisi dels documents del registre parroquial o bé siga amb l'anàlisi de les dades que ens ofereixen els censos, com ara el de Floridablanca de 1787.

Per últim també volem assenyalar que sempre que puguem compararem el cas de Vila-real amb els altres pobles germans de la Plana, com ara Castelló o Borriana, i fins i tot amb altres del País, perquè sols així arribarem a tenir una visió més clara de l'evolució demogràfica total.

I. EVOLUCIÓ GLOBAL DE LA POBLACIÓ ABSOLUTA

El primer aspecte que caldrà encarar és el de l'evolució del nombre d'habitants al llarg del període que estudiem, és a dir, del segle XIV fins al 1857 en que ja contem amb un cens fiable. Es veritat que no ens manquen notícies del nombre d'habitants a la ciutat de Vila-real, com a continuació veurem, però cal afegir immediatament que sempre ens mourem amb una certa vaguetat respecte al nombre exacte de persones de la vila.

QUADRE N.º 1

Població de Vila-real. Segles XIV-XIX

Anys	Veïns o focs	Habitants	Coefficient
1366-67		2.000	(1)
1379	590	2.065	3'5 (2)
1415	512	1.792	3'5 (2)
1487	323	1.292	4 (2)
1505	363	1.452	4 (2)
1523	274	1.096	4 (2)
1609	459	1.836	4 (3)
1610	460	1.840	4 (4)
1646	474	1.896	4 (5)
1692	527	—	(6)
1700	—	3.200	(7)
1735	495	—	(8)
1746	994	4.473	4'5 (9)
1787	—	6.287	(10)
1794	1.500	6.750	4'5 (11)
1822		7.903	(12)
1845		8.207	(13)
1857		10.208	(14)

FONT:

- (1) DOÑATE, J. M.: Nota sobre demografía. Dins «Salarios y precios durante la segunda mitad del siglo XIV». Datos para la Historia de Villarreal. Vol. VI. pàg. 185.
- (2) GUINOT, E.: «Demografía medieval del Nord del País Valencià», ponència presentada als ESTUDIS SOBRE LA POBLACIÓ DEL P. V. València. 1988. Pàg. 242.
- (3) Veinatge de Caraçena citat per BORONAT y BARRACHINA: «Los moriscos españoles y su expulsión. Estudio histórico-crítico». València. 1901.
- (4) ESCOLANO, citat per PEREZ PUCHAL, P.: «La población del País Valenciano hasta la época estadística». Cuadernos de Geografía n.º 10, València. 1971.
- (5) PEREZ PUCHAL: Op. cit.
- (6) «Arrenglamiento y pie de lista... mandado hacer por el Excelentísimo Señor Marqués de Castel Rodrigo y Almonacid». Citat per GARCIA MARTINEZ, S.: «Valencia Bajo Carlos II». València T.II. pp 217-233.
- (7) Es una apreciació personal basada en l'anàlisi dels naixements anotats a l'Arxiu Parroquial. La justificació caldrà veure-la al capítol dedicat al segle XVIII.
- (8) CAMARENA MAHIQUES: «Padrón demográfico-económico del Reino de Valencia» ¿1735?. Universidad de Valencia. 1966.
- (9) JUAN DE BALBAS: «La Plana de Castellón en el siglo XVIII». Dins Almanaque para 1897 de LAS PROVINCIAS, pp. 135-141. València. Imprenta de Federico Doménech. 1896.
- (10) Cens de FLORIDABLANCA DE 1787.
- (11) CAVANILLES: «Observaciones sobre...».
- (12) MIÑANO.
- (13) MADDOZ, P.: «Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones en ultramar». Madrid, 1845-50.
- (14) J. N. E. Censo de 1857.

És evident que ens cal efectuar una revisió crítica de totes aquestes referències poblacionals donades les irregularitats que presenten.

1366-67: la primera de totes les notícies ens la dona Doñate, analitzant un document de l'Arxiu Municipal de Vila-real on apareix el «cabeçatge» efectuat per aquella data al poble. Com a primera referència ens pot servir.

1379 a 1523: les dades de Guinot són totes de les sèries del morabatí. Aquest fou un impost que s'establí al País l'any 1266 i que tingué una periodicitat sexenal; inclou a tot propietari amb béns superiors a 105 sous i sembla als distints especialistes una font prou fiable. El problema més greu que planteja és que apareix en focs (llars, famílies) i és molt problemàtic traslladar el nombre de focs a habitants. Les discussions han estat en aquest sentit molt importants i nosaltres hem optat per un criteri eclèctic que ha estat considerat en una primera fase el coeficient 3'5 (primeres dades del morabatí); després hem pujat a 4/hab. per foc i finalment ja en el XVIII hem arribat a considerar 4'5/hab. per foc o veí.

Cal per això no perdre de vista que la població absoluta sempre es mou

per als demògrafs en una certa indefinició, al menys en l'època pre-estadística. **1609-10:** donada la coincidència de les dades dels dos anys caldrà concloure que són bastant encertades; tot tenint en compte les ocultacions.

1646: no podem fer una crítica d'aquesta xifra de població.

1692: cal rebutjar la notícia que dona el cens de Castel-Rodrigo perquè dona llur finalitat militar tindria fortes ocultacions. A més si comparem la xifra amb les dades de naixements que coneixem amb certesa veurem com les ocultacions han d'estar evidents.

1700: veure al capítol del segle XVIII com hem arribat a aquesta xifra.

1735: els problemes que presenta el recompte aportat per Camarena són diversos: en primer lloc la dada en que fou realitzat, no sabem exactament quan; d'altra banda les xifres han d'ésser considerades com a mínimes ja que fou realitzat amb una finalitat fiscal.

1746: la xifra de Balbàs ens sembla enormement correcta, encara que no sabem d'on la treu l'autor.

1787: el cens de Floridablanca és considerat avui el millor de tots els anteriors a 1857, encara que tindria algun petit error per omissió.

1794: la dada de Cavanilles és prou correcta peròensem que l'il·lustrat valencià tendia a arrodonir les xifres tot acabant-les amb dos zeros.

1822: no podem opinar sobre la xifra de Miñano.

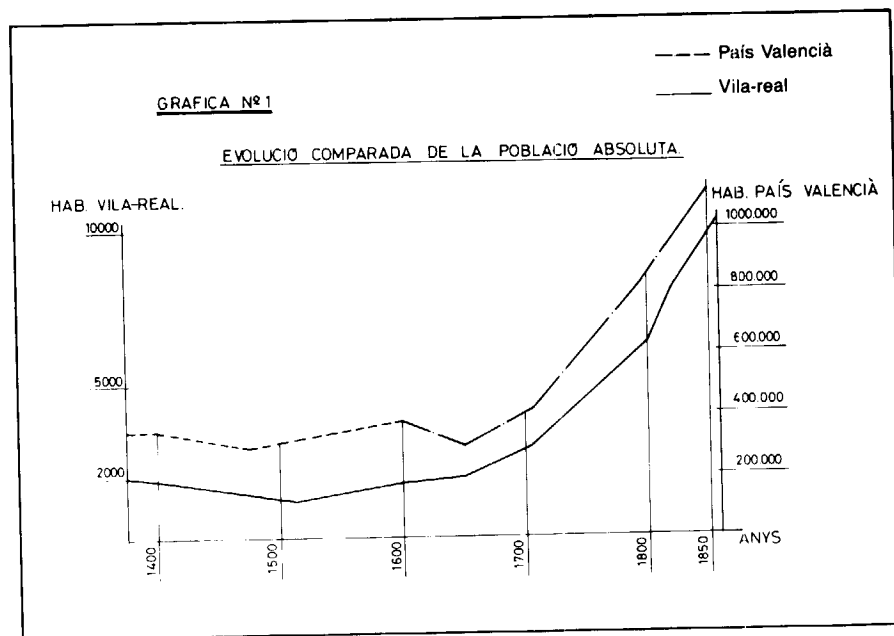
1845: el problema més greu de la dada de Madoz és que no sabem a quin any fa referència perquè el mateix autor no ho diu pas.

Com a un intent d'anàlisi de l'evolució de la població absoluta hem confeccionat la GRAFICA N.º1, on comparem el creixement de les poblacions de Vila-real i del conjunt del País Valencià. A grans trets les característiques serien les que a continuació comentarem.

Després d'un intens procés repoblador, que és impossible de quantificar, la població assoleix un nivell màxim cap al 1379. Immediatament després, tot el segle XV, i per una sèrie de factors que després analitzarem, la població no deixa de minvar, reduint-se a la meitat en els primers anys del segle setze; el moment més delicat ve a coincidir a Vila-real amb la Guerra de les Germanies.

Entre 1530 i 1609 la població creix encara que ho fa d'una forma moderada, recuperant en la darrera data el nivell dels 2.000 habitants que ja s'havien assolit cap al 1380.

La primera meitat del disset fou una època d'estancament del creixement i fins i tot d'un cert retrocés degut segurament a les repercussions indirectes de l'expulsió dels moriscos i també a la crisi provocada per la pesta de 1647-53.

Després de 1680 la marxa ascendent tant dels batejos com dels matrimonis ja ens permet afirmar que la població entra en un procés de creixement que no es veurà afectat més que d'una manera momentània per la greu crisi de la Guerra de Successió. Aquest creixement durarà fins a la guerra del francès (1808-1815). En l'estat actual dels nostres coneixements podem afirmar que el creixement fou més important en la primera meitat del segle XVIII i en els anys de 1780 a 1810, trobant certes dificultats entre 1755 i 1780.

En general podem afirmar que l'evolució de la població absoluta de Vila-real segueix els passos que arrossega l'evolució global a nivell de País Valencià, amb dos fases molt clares dintre del període estudiat:

- una d'estancament de la població que aniria del segle XIV fins a la segona meitat del XVII.
- una segona fase de creixement que duraria tota la resta del segle XVII i tot el segle XVIII, i que no s'aturaria fins a la crisi de la Guerra del Francès, que inicia un segle XIX ple de dificultats.

II. LA POBLACIÓ DE VILA-REAL A L'ÈPOCA PRE-ESTADÍSTICA

II. 1. Uns primers anys difícils

Resulta impossible per ara fixar els nivells de població de la vila en els primers anys de la fundació. Sembla que entre 1270 i la meitat del XIV, pot ser des del mateix moment de la conquesta, existí un fluxe continuat de pobladors procedents de les terres catalanes, però sembla també que els primers anys foren especialment durs.

En efecte, són nombrosos els documents que ens permeten afirmar que les dificultats trobades per fer venir gent al poble eren enormes, malgrat els avantatges fiscals que figuren a la Carta Pobra. Així en març de 1276 Pere III (1) signa una resolució a València per la qual ordena a Salomó Vidal, aleshores batlle de la Vila i repartidor, que cite als pobladors de la ciutat que han rebut terres per a que resideixquen aquí i en cas de no venir reparteixca les terres a d'altres pobladors, «tant cristians, com jueus o sarracens».

Les dificultats continuen anys després perquè el mes de Setembre de 1279 el mateix Pere III (2) fa una crida a tots els moros que habiten a Castalla i Biar, a la frontera, per tal que vinguen a habitar la vila on hi existeixen cases i terres sense pobladors.

Poc més tard, maig de 1280 (3), sembla que alguns sarracens s'han decidit a venir perquè el rei Pere mana des de Cabanes que se'ls done franquícies als «moros que han vingut i als que vindran a poblar Vila-real»; consisteixen els avantatges fiscals en no pagar impostos durant dos anys; ara bé, al mateix document els atorga «el raval», es a dir, deixa clar que deuran habitar fora del recinte de la Vila, no oblidem que no era oportú tenir l'enemic a dintre de la ciutat que en aquell moment encara no tenia murades.

Per fi, el gener de 1282 el rei mana al batlle Salomó Vidal (4) que per a cadascú dels sarracens que vinguen a poblar la Vila se'ls edifique, amb càrrec a la monarquia, una casa amb corral rodejat de paret (tapiis) a la zona del raval.

Per tot el que hem dit podem pensar que la població cristiana no es troba-

ria massa disposada en els primers anys a venir a un lloc on els conflictes bel·lics sovintejaven, no oblidem per exemple la gran revolta del cabdill Al-Açrak el mateix any 1276 amb greus repercussions a Onda, per exemple (5); al menys mentre la ciutat de Vila-real no tingués un fort sistema de murades era millor no arriscar-se.

A finals del segle XIII sembla que el perill ha passat i el procés repoblador s'inicia amb força. No tenim dades del poble pel que respecta al nombre dels seus habitants fins al 1379 —primer recompte del morabatí— on s'esmenten 590 focs, uns dos mil habitants si fa no fa, però segurament l'evolució no seria massa diferent del que ocorre a tota la zona Nord del País Valencià que en paraules d'Enric Guinot seria la següent (6):

«La evolución en los años siguientes, durante el resto del siglo XIII y el primer cuarto del siglo XIV, fue de un crecimiento imparable, fuerte y sostenido, en algunos casos asombroso, el cual no puede tener una explicación meramente vegetativa sino que en él el componente migratorio ha de ser decisivo. La llamada repoblación no fue un proceso corto en el tiempo sino duradero cronológicamente e indudablemente con muchas peculiaridades locales difíciles de precisar dado el estado de la documentación».

El mateix autor dona per a Onda una població de 780 cases el 1320, quan la Carta Pobra de 1248 esmentava solament 300 veïns.

II. 2. La pesta de 1348: incidència

El primer entrebanc demogràfic seriós amb que topà el Regne de València després de les guerres de conquesta fou la pesta general de 1348. Són pocs els estudis que s'han fet referits a les nostres terres sobre la incidència de l'epidèmia però afortunadament ú d'ells correspon a Vila-real, el que feu Doñate Sebastià l'any 1969 (7).

Doñate el que fa és analitzar el llibre de Claveria de l'exercici econòmic de 1348-49 i no troba notícies de cap epidèmia que pogués afectar al poble ni directament ni indirecta. Així, per exemple, l'estat econòmic de les finances municipals sembla normal, amb un mínim dèficit que calcula en el 3'89% del presupost. Tampoc no troba que falten els queviures; l'estat sanitari de la Vila sembla normal i això que el mateix metge Antoni Castellot fa personalment les anotacions dels pagaments, sense que faça constar cap notícia de pesta o enfermetat contagiosa. Tampoc sembla que els clavaris o jurats foren substituïts per mort o malaltia i, finalment, tampoc els salaris o preus pugen de for-

Filadores: activitat artisanal a la llar.

ma brusca, la qual cosa indicaria manca de mà d'obra.

L'explicació que dona Doñate sembla convincent: la guerra de la Unió, que es desenvolupa en aquests anys, deixaria el País dividit en una sèrie de compartiments estanc que no mantindrien gaire contactes entre ells, de manera que l'extensió de l'epidèmia que aleshores castigava tota Europa no arribà a afectar La Plana que restà així al marge de la catàstrofe.

Les apreciacions de Doñate semblen confirmar-se pel que sabem ara d'altres comarques pròximes com el Maestrat; així i referint-se a aquesta comarca E. Guinot afirma (8):

«De hecho las noticias de las décadas de 1350/60 no son alarmistas, los contemporáneos no parecen tener una conciencia clara de que sus villas se estan despoblando».

Així, llevat de Morella que si que es veu afectada per una forta mortalitat l'any 1348, les comarques del nord del País no semblen evidenciar cap mortalitat catastròfica i no sembla pas que Vila-real fos una excepció.

II. 3. Cent vint anys de calamitats

Però les calamitats demogràfiques que no trobem en la dècada dels cinquanta no trigaran en arribar. De fet a partir d'aquest moment ja trobem sèries estadístiques més fiables basades en el morabatí; el que farem serà començar comparant les sèries de Borriana i Vila-real:

QUADRE N.º 2

POBLACIÓ EN FOCs DE LES DUES VILES DE LA PLANA. 1380-1610

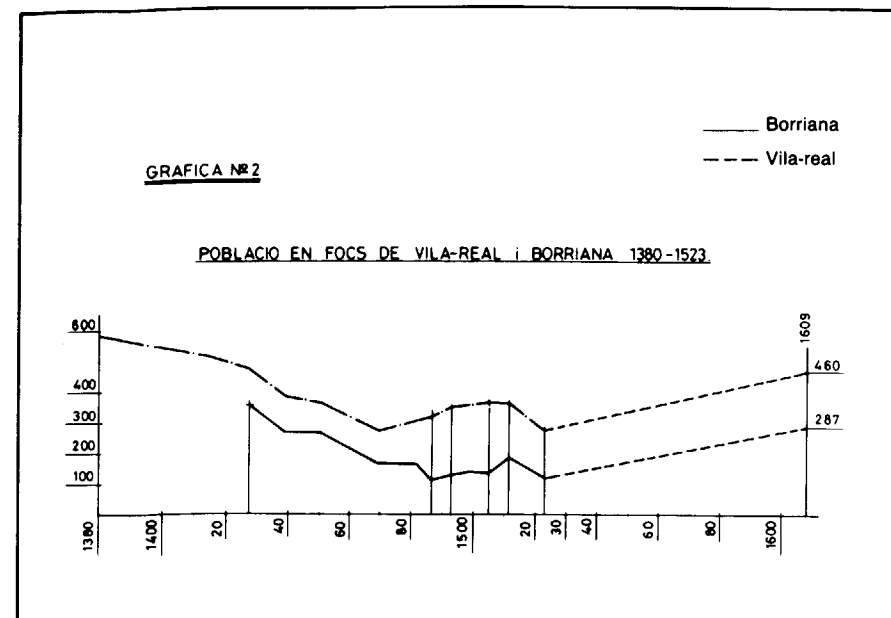
	1379	1385	1415	1427	1439	1451	1469	1487
Vila-real	590	587	512	475	380	364	279	323
Borriana	—	—	—	354	269	264	166	108

	1493	1499	1505	1511	1523	1610
Vila-real	350	290	363	360	274	460
Borriana	134	146	144	181	123	287

FONT: E. Guinot. Demografia medieval del nord del P. V. Pàg. 242.

Les dades de 1610 són d'Escolano.

Podem veure clarament com els comportaments demogràfics dels dos pobles veïns de la Plana són absolutament semblants. De fet, el que s'observa

és una davallada espectacular entre principi del segle XV i 1470/80 en que la població s'ha reduït a la meitat aproximadament. Els darrers quinze anys del segle XV (1485-1500) són d'una certa recuperació demogràfica i, finalment, els primers vint i cinc anys del XVI tornen a ésser molt negatius: així Vila-real assoleix el mínim de focs en el recompte de 1523 coincidint amb la crisi de la Guerra de les Germaníes. A partir d'ací la recuperació del XVI es farà palesa, encara que no tinguem dades fins al 1609/1610.

Així, doncs, davant d'aquestes dades evidents sembla clar que no podem acceptar la visió d'un segle XV expansiu com fins ara havien cregut tants autors (9).

Les explicacions d'aquesta fonda crisi demogràfica poden ésser de dos tipus:

— una és la que dona Concepción Domingo (10): «el descenso puede atribuirse con toda probabilidad a las pestes que se sucedieron de 1418 a 1469». De fet en aquest sentit no manquen notícies al nostre Arxiu. El 1362-63 és paguen uns salaris a peons que ajuden en l'excavació de tombes «per alguns treballs que soferiren de fer foses en la mortaldat per volentat de Deu» (11).

El 1420-21 hom trobem que constata com l'epidèmia ha mort els carnicers

i coneixedors dels oficis que habitualment anaven a la subhasta i així al llibre de Claveria deu rebaijar-se 300 sous per veure si es troba qui es fassa càrrec de la carnisseria (12).

El 1450-51 es prenen diverses mesures a favor dels deutors dels censals per haver marxat o mort aquests degut a l'epidèmia i també es paguen abundosos medicaments (13).

Els anys 1475-76-77-78 hom prohibeix acollir a la vila persones procedents de llocs de mortalitat (14).

El 1490 hom prohibeix l'entrada a la vila de gent forastera, especialment si ve de llocs afectats, també s'ordena posar guàrdies als portals i es prohibeix entrar als naturals de Mascarell, Nules i Vila-vella (15).

El 1494 es torna a prohibir acollir a qualsevulla persona malalta, vista l'epidèmia que afecta altres poblacions (16).

Totes aquestes notícies disperses, arreplegades per Doñate, ens mostren un segle XV especialment dur pel que fa referència a les morts epidèmiques; si a més afegim les guerres sovintejades que pogueren afectar a Vila-real, especialment les guerres de Joan II, podríem explicar la davallada demogràfica.

Però hi ha també una altra forma d'explicar la crisi, en aquest cas es tractaria de fenòmens de tipus estructural que afecten l'economia feudal (17). La població llauradora, incloent-hi la de les viles reials, estaria aclaparada per una sèrie de tributs massa durs que farien impossible l'existència d'excedents ens mans dels llauradors. L'única possibilitat d'emigrar eren les ciutats, València sobre tot, però en el règim demogràfic antic les ciutats actuaven com a paràsits del camp que xuclaven població i l'eliminaven, perquè la mortalitat sempre era superior en les ciutats. Així les crisis agràries periòdiques caurien sobre la població, augmentant la mortalitat i restablint l'equilibri població-recursos.

Aquesta ens sembla avui una explicació més adequada, però mentre no comptem amb dades sobre els volums de producció agrària qualsevol cosa que diguem sobre el tema serà provisional.

II. 4. El creixement del segle XVI.

El País Valencià es trobava poblat a les darreries del XVI per 400/450 mil habitants dels quals entre un 25 i un 30 per cent eren moriscos. A la comarca de la Plana el percentatge de cristians vells era, però, aclaparador —llevat el nucli de la Vall d'Uixó. Coneixem molt poc del que pogué ésser l'evolució de

la població valenciana al llarg del segle XVI; les dades més fiables semblen ésser les de Castillo (18) basades en les sèries de coronatge i maridatge:

QUADRE N.º 3

Evolució de la població a la regió de Castelló —Índex 100 = 1609—

1528	59'9
1548	65'8
1561	74'9
1571	94'3
1589	101'5
1609	100
1619	105'5
1629	98'7
1659	87'6

Segons aquestes dades les conclusions a les quals arribariem podrien ser les següents:

— els anys posteriors a les Germanies, 1525-50, serien anys d'estancament o creixement molt lleuger de la població la qual cosa s'explicaria per la repressió antiagermanada, per l'emigració al nord d'Àfrica de part dels moriscos, per les pestes que se succeïren en diversos anys (1524, 1530, 1532) i especialment per les males collites.

— després, entre 1550 i 1575, assistirem a un creixement de la població molt important que coincidiria amb una manca d'epidèmies, una ampliació dels conreus i un augment important dels matrimonis. Aquesta apreciació ha estat corroborada recentment per Ardit i Pérez García (19) en analitzar les poques sèries de batejos que coneixem dels anys centrals del segle XVI.

— per fi cap al 1580-90 el creixement de la població s'atura, la natalitat es redueix i els matrimonis comencen a minvar; la situació és més preocupant entre la població cristiana, que matrimoniava més tard, que no pas entre els moriscos. Les tensions interracials augmenten i acabaran provocant l'expulsió de 1609. Ardit i Pérez García posen de relleu com la població morisca no atura llur creixement fins el mateix moment de l'expulsió.

Pel que respecta a Vila-real les dades sobre la població del XVI són quasi bé inexistent:

QUADRE N.º 4

Any	Focs	Habitants	Font
1493	350	1400	Guinot
1505	363	1452	»
1523	274	1096	»
1609	459	1836	Caraçena
1610	460	1840	Escolano

Malgrat la poca fiabilitat de les fonts, normalment el morabatí, i utilitzant un coeticiant de 4 hab./foc en tots els casos, veiem com la població passà de 1.400 hab. cap a l'inici del segle als 1.800 del moment de l'expulsió; pot semblar un creixement important però cal recordar que 250 anys abans, cap a la meitat del XIV, el poble ja tenia els 2.000 habitants i per tant el que passa és que la demografia es recupera en part de la forta crisi del segle XV. Aquesta evolució de Vila-real coincideix també en el cas de Borriana, com podem veure a la GRÀFICA 2.

II. 5. L'expulsió dels moriscos.

El rei Felip III decideix el mes d'abril de 1609 expulsar els moriscos de tots els seus regnes començant pels del Regne de València als quals considerava els més perillosos, a més d'ésser els més nombrosos.

En conjunt el nombre d'expulsats del Regne de València serien (Lapeyre)

116.000 distribuïts així:	
des del Grau de València	17.706
des d'Alacant	30.204
des de Xàbia i Dènia	32.780
des de Vinaròs	15.208
des de Moncofar	5.690
vençuts a la Serra de Laguar	11.364
embarcats sense control de Dènia i Xàbia	3.000
Total	116.052 (20)

A aquestos caldria afegir uns altres 8.000 entre morts, fugits i enviats a gal·les. De fet aquesta pèrdua demogràfica anava a suposar la reducció en un 30 per cent del total de la població valenciana i a més un intens procés repoblador que cada cop es manifesta amb més intensitat en els estudis que s'estan fent.

Aquest procés repoblador es duria a terme, sobre tot, amb pobladors dels

llocs de cristians vells de dintre del Regne que anirien ara a viure als pobles de moriscos que romanien deserts. Pérez García i Ardit ho posen de manifest en un recent estudi ja citat (21):

«Parece que el proceso repoblador fue mucho más intenso de lo que hasta ahora se pensaba, y también se explicaría así la dicotomía evolutiva a lo largo de la centuria (referint-se al XVII) entre las antiguas localidades moriscas y las cristianas viejas. Estas últimas estuvieron sometidas a una continua sangría demográfica, que explica su lenta y tardía recuperación. Por el contrario las poblaciones antes moriscas manifiestan un impulso mucho más precoz e intenso fruto de las inyecciones migratorias con las que se vieron favorecidas. Indirectamente parece probarse también el carácter fundamentalmente endógeno del movimiento repoblador».

Certament els coetanis ja ho havien vist; el franciscà P. Sobrino escrivia al Patriarca Ribera: *«los christianos viejos que ay sobrados en el Reyno (València) poblaran buena parte deste vazío»* (22).

Pel que respecta al nostre poble la primera notícia que trobem ens la dona Madoz quan afirma que: *«La expulsión de los moriscos la dejó casi desierta»*. Aquesta afirmació la podem considerar avui falsa perquè la vila en eixe moment no tindria una població morisca apreciable i per tant difícilment podria despoblar-se la ciutat.

Ara bé, el que hem de veure són les repercussions indirectes de l'expulsió. En conjunt la repoblació no fou un procés ordenat ni estable, ben al contrari es caracteritzà per llur irregularitat, intermitència i inestabilitat. En el cas concret de la repoblació de la Vall d'Uixó que ha estat estudiat amb detall per Peñarroja (23) podem observar com vora un 79% dels repobladors de la dècada de 1610/20 que van a la Vall són del Regne de València. A més, un 30% són de la Plana, alta i baixa, i concretament vuit famílies són de Vila-real, i això malgrat transcriure sols els batejos i matrimonis de la parròquia de l'Angel. El mateix autor adverteix:

«Obviamente, nuestra lista no comprende a todas las familias que vinieron a establecerse en Uxó durante los años 1610/20. Algunas de ellas no tuvieron ocasión de acceder, por sí o por sus hijos, al bautismo o al matrimonio, y en consecuencia, no figuran en los libros parroquiales».

La Vall d'Uixó era el nucli de cristians nous més important de la comarca de la Plana, però no pas l'únic. Cal pensar que a d'altres llocs, Artana, Borriol,

Montanejos, etc., també s'adreçarien vilarealencs. Així, doncs, el procés migratori afectaria un nombre sense determinar de gent del poble i d'aquesta manera el creixement de la primera meitat del XVII es veuria aturat: si el 1610 acceptem les 460 cases del recompte d'Escolano i el 1646 les 474 cases que dona el veïnatge de Pérez Puchal veurem com el poble ha aturat llur creixement. Aquesta evolució no és, però, excessivament negativa si tenim en compte que el País Valencià sofrirà una davallada quantificada per Pérez García i Ardit (24) en el 26% entre 1609 i 1622 en els nuclis de cristians vells; davallada que s'accentuarà fins a la dècada de 1640/49.

Pel que respecta al comportament **qualitatiu** de la població al XVII cal recordar novament que no disposem, ni podrem disposar mai (per la inexistència de registres parroquials d'aquests temps) de dades a nivell local; però utilitzant els que s'han fet per a altres comarques valencianes (Martínez Perona, Ardit, Poveda) convé recordar els següents trets:

- l'edat mitjana de la dona en casar-se era de 19-20 anys; en els homes de 24 anys.
- una de cada tres persones tornava a matrimoni si enviudava.
- cap als 40 anys la major part de les dones eren vídues.
- la mitjana de fills per matrimoni es trobava entre 4 i 5.
- el primer fill solia venir després de 20 mesos de matrimoni i els següents als 17/18 mesos.
- la mortalitat infantil solia ésser molt elevada, dos de cada cinc fills morien abans dels deu anys; d'aquells un 16% abans de l'any i un 14% en l'interval de 1 fins als 4 anys.

I tot açò en un règim demogràfic, diguem-ne, «normal», no cal ni imaginar-se la mortalitat catastròfica provocada per una fam o una epidèmia de pesta bubònica.

II. 6. La crisi de la meitat del segle XVII.

Entre les epidèmies de pesta bubònica una de les més virulentes i més conegudes a nivell peninsular fou la de 1647-52 (25). La pesta entrà per València i s'estengué cap al Sud en primer lloc i després cap al Nord, afectant Tortosa el 1650 i Saragossa el 1651. Fins al mes d'Abril de 1648 la pesta ocasionà 16.789 víctimes a València ciutat.

Ja al mes de Setembre de 1647 es reuní el Consell de la ciutat de Castelló (26) i decidí enviar una persona a València perquè s'assabentés de les característiques de la malaltia. El metge Miquel Mur informà «que les enfermetats

«Un tratge com aquest era utilitzat pels metges dels segles XVII i XVIII durant les epidèmies de pesta. Cobria la persona de cap a peus; el cap el tapaven amb una màscara amb posat d'ocell; al bec hi dipositaven herbes aromàtiques per filtrar l'aire contagiats. La vara cremava encens per foragitar les miasmes. Els forats dels ulls anaven coberts de vidre per oferir protecció».

són febres putrides i de mala qualitat y que porten en si lo contagi».

Al mes de Novembre de 1647 moltes ciutats de les nostres comarques (Sogorb, Borriana, Onda, Nules), entre les quals Vila-real també, enviaren queviures als malalts de València; concretament Vila-real envià 135 parells de gallines i 145 dotzenes d'ous, sempre segons les notícies de Balbàs.

A partir d'aquest moment les viles de la Plana prengueren les mesures que ells consideraven adequades per aïllar-se del mal contagiós. Aquestes consistien especialment en tapiar totes les portes de les murades excepte una, per la qual necessàriament devien entrar i sortir les persones que habitaven la ciutat; els veïns tenien prohibit anar als llocs apestats i rebre en sa casa persones procedents d'altres viles.

Els contemporanis pensaven que el mal es contagiava per la respiració, o per mitjà aeri, i per això les mesures eren d'allò més curioses. Avui coneixem prou bé el mecanisme de contagi a través dels polls i les rates (27). Els metges solien portar un traje com el següent: Balbàs (28).

«Era muy común en toda Europa visitar los médicos á los apestados con el siguiente traje: túnica de bocaram, guantes de lo mismo, y la cara cubierta con un antifaz que llevaba una enorme nariz de cuervo llena de perfumes desinfectantes».

El mes de Juny del 48 la Junta del Morbo de Castelló publica un bando on relaciona les ciutats valencianes afectades per la pesta i a les quals està prohibit anar o portar-hi mercaderies (29). Entre aquestes ciutats no es troba Vila-real.

Pel treball que publicà M. Rosas (30) podem avui conèixer el moviment natural de la població que es produí a Castelló en els anys centrals del segle: 1647-52.

QUADRE N.º 5

<u>Any</u>	<u>Baptismes</u>	<u>Enterraments</u>
1647	243	286
1648	216	216
1649	258	—
1650	232	284
1651	234	284
1652	240	333
1653	237	123

En cap dels anys 47-52 el nombre de naixements superà els enterraments la qual cosa produí a la Ciutat de Castelló un buit demogràfic considerable. Cal pensar que a Vila-real passaria alguna cosa semblant, encara que no tenim dades dels «*quinque libri*» d'aquesta època i per tant ens movem en suposicions.

A nivell general de tot el País Valencià, tal com han estudiat Bernat i Badenes (31), l'any 1652 fou el més negatiu de la nostra història demogràfica si exceptuem l'any 1707. L'extensió i la profunditat de la crisi fou duríssima, perquè no sols era la pesta; tal com descriu Balbàs: (32)

«Además de la destructora peste, otras calamidades affligian al reino de Valencia.

A causa de la guerra con Cataluña y Francia, las exacciones en hombre y dinero eran continuas; los franceses se habian apoderado de Tortosa y hacian frecuentes excursiones al Maestrazgo, amenazando invadir el resto del reino. Por otra parte, la sequía era espantosa, ya se habian perdido dos cosechas, y por consecuencia, el hambre y la miseria vinieron á aumentar tantas desgracias. Además, numerosas bandadas de foragidos tenían atemorizados á los pueblos, llegando con su osadía á saquear algunos de ellos».

I de Vila-real, què sabem? Pràcticament res. No sembla probable que la ciutat pogués lliurar-se del contagi si altres pobles tant a prop com Borriana, Nules o Castelló sofriren l'epidèmia.

Es cert que en trobar-se la població pràcticament dintre de les murades era més fàcil establir dures mesures de seguretat però no sabem fins a quin punt pogueren ésser efectives.

En tot cas sembla clar que el ritme de creixement de la població es vegé aturat per la crisi de la meitat del segle: pesta-guerra-fam. Caldria esperar fins més endavant per veure com les coses començaven a canviar.

NOTES AL CAPÍTOL II

1. P. RAMON DE MARIA: «El «repartiment» de Burriana y Villarreal». València. 1935. p. 142.
2. Idem. P. 145.
3. Idem. P. 150.
4. Idem. P. 154.
5. GUINOT RODRIGUEZ, E.: «Feudalismo en expansión en el norte valenciano». Dip. de Castellón. 1986. Pàg. 147.
6. GUINOT: Idem. Pàg. 288.
7. DOÑATE SEBASTIA, J. M.: «Datos negativos referidos a la Plana de Castellón en relación con la peste de 1348». Publicat a «Actas del VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón». Tomo II. Vol. I. València, 1969. Pp. 27-43.
8. GUINOT: Idem. Pàg. 290.
9. SALRACH: «Història dels Països Catalans». EDHASA. Barcelona. 1980. Vol. I. pàg. 873.
10. DOMINGO C.: SAITABI, T. XXXII, 1982. Pàg. 186.
11. A.M.V. Llibre d'administració del clavari Joan Cavila, fol. 10r.
12. A.M.V. n.º 11. Manual de Consells, fol. 14 v.
13. A.M.V. N.º 22. Manual de Consells, fols. 6 v. 9 v. 21 v. i 22 r.
14. A.M.V. n.º 32. Manual de Consells, fol. 5. r.
15. A.M.V. n.º 41. Manual de Consells, fols. 13 r, 13 v., 28 r., 28 v., 31 v. i 32 r.
16. A.M.V. n.º 43. Manual de Consells, fol. 12 r.
17. GUINOT: Idem pp. 293-294.
18. CASTILLO, A.: «La conjuntura de la economía valenciana en los siglos XVI y XVII». A.H.E.S. II. 1972.
19. PEREZ GARCIA-ARDIT LUCAS: «Bases del crecimiento de la población valenciana en la Edad Moderna». Ponència de síntesi dintre. «Estudis sobre la població del País Valencià». Vol. I. pp. 199-228.
20. LAPEYRE, H.: «Geographie de l'Espagne morisque». Paris. 1959.
21. PEREZ GARCIA-ARDIT LUCAS: Idem. pp 209-210.
22. REGLA, J.: «Estudios sobre los moriscos». Ariel. Barcelona, 1974. Pàg. 149.
23. PEÑARROJA TORREJON, L.: «Moriscos y repobladores en el Reino de Valencia. La Vall d'Uxó (1525-1625)». Del Cenja al Segura. València. 1984. Vol. I. pp 398 i seg.
24. PEREZ GARCIA-ARDIT LUCAS: Ibidem. Pàg. 207.
25. Hi ha una descripció de l'epidèmia a nivell d'Espanya dintre NADAL, J.: «La población española». Ariel. Barna. 2.ª Edic. 1971. pp 41-47.

26. A partir d'aquí i per als fets que fan referència a la ciutat de Castelló seguim a BALBAS, J. A. «El libro de la provincia de Castellón». C. de A. y M. de P. de Castellón. 1987. p 235-285.
27. Per estudiar el mecanisme de transmissió de la pesta cal veure Mc EVEDY, Colin: «La Peste Negra». Scientific American. Abril 1988. pp. 82-87.
28. BALBAS: Ibidem. Pàg. 246.
29. BALBAS: Ibidem. Pàg. 250.
30. ROSAS ARTOLA, M.: «El moviment demogràfic de la ciutat de Castelló de la Plana al segle XVII». B. S. C. C. T. LV. pp 180-194. 1979.
31. BERNAT MARTI-BADENES MARTIN: «Cronología, intensidad y extensión de las crisis demográficas en el País Valencià». Dintre «Estudis sobre la Població del P. V.». València. 1988. Pp. 537-559.
32. BALBAS: Ibidem. Pàg. 263.

III. LA RECUPERACIÓ DEMOGRÀFICA: 1680-1780

III.1. El panorama demogràfic del XVIII valencià

El segle XVIII en els aspectes econòmic i demogràfic no comença el 1700; com ja va veure Reglà el canvi de conjuntura convé situar-lo als voltants de 1670-80.

El fet fonamental respecte a l'evolució de la població fou, sens dubte, el creixement espectacular que experimentà al llarg de tot el segle. Si bé els primers estudis (1) que parlaven de creixements del 300% avui resulten absolutament superats, molts anàlisis posteriors estan d'acord en assenyalar un creixement del 100% en els anys que van de 1710-19 fins al 1790-99. Aquest creixement suposaria una taxa del 8'9 per mil anual acumulatiu, taxa altíssima per a un règim demogràfic de tipus antic.

Les causes que explicarien aquest creixement serien bàsicament quatre:

a) Partiem de densitats de població molt baixes com a conseqüència del buit produït arran de l'expulsió dels moriscos i per les crisis de la meitat del XVII; així i per al 1710 la densitat era de 20 hab./km. quadrat per al conjunt del País.

b) La relació entre població i producció fou molt favorable al llarg de tota la centúria; l'inici d'una agricultura intensiva —arròs, vinya en alguns llocs, cà-nem, morera— permetria assolir una diversitat econòmica desconeguda fins aleshores al mateix temps que alguns d'aquests conreus s'orientaven clarament cap a la comercialització.

c) Les grans pandèmies, pesta bàsicament, si bé no desaparegueren del tot si que amainaren llurs efectes negatius sobre la població, «*en el seu conjunt el segle XVIII fou al País Valencià relativament tranquil, molt més per descomptat que el XIX*» (ARDIT). Això no significa que no hi hagueren malalties endèmiques, especialment les febres tercianes que en els llocs on es conreava l'arròs afectaren greument la població. El mateix Cavanilles fa referència d'aquesta malaltia referida a Vila-real (2).

d) Per fi aquest creixement difícilment es pot explicar sense un fort procés

immigratori. Aquest procés, que és molt difícil de quantificar, fou evident a les comarques frontereres del País com el Baix Segura (3) o l'Alt Millars (4), també fou evident a les grans ciutats del País com ara València o Alacant, però a aquestos casos no deuen aplicàr-se a tots els llocs.

En conjunt els quatre factors suara esmentats explicarien que el País passés dels 400.000 habitants que dona el cens de Campoflorido cap al 1713 fins als 800.000 que dona Floridablanca el 1787.

A més a més, el territori començà a tenir una estructura poblacional comarcal més semblant a l'actual. Així, el fet més remarcable fou el creixement demogràfic de l'Horta que assolí una densitat de 222 hab./km. quadrat a les darreries de segle; aquesta densitat s'explicaria pel creixement de la ciutat de València (5) que cap al 1802 tenia 60.000 habitants mentre a principi del XVIII tan sols tenia 30.000 habitants.

Malgrat tot les comarques interiors seguien prou poblades: el procés de desertització no s'iniciaria fins al començament del segle XX.

Respecte a l'estructura de la població activa el que més destaca és l'acaparadora proporció de llauradors i jornalers —encara que aquesta denominació de jornalier no vulga dir necessàriament obrer agrícola a jornal, perquè incloïa també els assalariats de la indústria artesanal. La població activa industrial era mínima, sempre en activitats de caire artesanal i també era mínima la població dedicada al sector terciari. El QUADRE següent ens mostra una comparació entre el cas del País Valencià i el del conjunt espanyol (6):

QUADRE N.º 6

PRINCIPALS ACTIVITATS ECONÒMIQUES A ESPANYA I AL PAÍS VALENCIÀ EL 1787

	Espanya %	P. V.
Clergat regular i secular	3'81	4'24
Nobles	14'59	0'47
Llauradors	27'55	34'54
Jornalers	29'30	33'25
Criats	8'50	8'43
Criats del clergat regular	0'38	0'36
Comerciants	1'04	1'15
Fabricants	1'20	3'38
Artesans	8'23	9'75

Sant Jaume predicant (del retaule de Paolo di Sancto Leocadio). Vestits i expressions corresponen probablement als dels habitants de la vila a les darreries del XV.

Les diferències, com ha vist molt bé Castelló, rauen en dos aspectes bàsics:

«Lo más destacado és la abrumadora diferencia en los hidalgos.(...) El País Valenciano no aparece exento de esta plaga de privilegiados».

I més endavant:

«En las actividades artesanas y manufactureras es donde se aprecia una situación más favorable para el País Valenciano. Los efectivos a ellas dedicados son, de forma proporcional, bastante superiores en este: 13'13% frente a 9'43%. La mejor proporción no puede ocultar la realidad de un campesinado masivo, sino que tan sólo indicaría una base ligeramente mejor que la del conjunto español cara a las transformaciones económicas que la nueva centuria anunciaba y que el siglo XVIII había visto surgir ya en alguna nación: la revolución industrial» (7).

És en aquest context on hem d'analitzar la situació demogràfica de Vila-real. Cal insistir, però, en el que deiem a l'inici d'aquest apartat: els canvis que experimenta la població es troben ja clarament evidenciats en les dècades finals del segle XVII; la duríssima crisi que sofrirà la societat valenciana com a conseqüència de la Guerra de Successió no serà suficient per a aturar una embranzida que arribarà fins a finals de segle.

A més en el cas de Vila-real cal recordar que des de 1677 trobem ja relacions detallades de les partides de batejos a l'Arxiu Parroquial de l'Arxiprestal, que són les que hem analitzat:

III. 2. L'evolució general dels batejos

Una qüestió prèvia que s'ha de plantejar seria la de la fiabilitat de les fonts que estem tractant: els llibres de batejos. Lògicament en una sèrie tan llarga d'anys (1677-1810) els clergues que efectuen les anotacions canvien moltes vegades, però en general podem afirmar que les anotacions fetes dels batejos són molt correctes.

A aquesta conclusió hem arribat per dues consideracions distintes:

a) Respecte de la **periodicitat de les anotacions**, es a dir, el fet que un bateig efectuat un dia determinat s'anote al llibre després d'un altre celebrat més tard, cal dir que són escassíssimes; aquest fet demostraria que immediatament que es bateja un xiquet s'anota al llibre. El que sí que cal advertir és que s'anota sempre la data del bateig però no la del naixement, fins al 1716, encara que es pot pensar que serien ambdues molt seguides. En efecte, el

1716 apareix la següent anotació:

«Advertencia

En seis de Noviembre del año mil setecientos diez y seis aviendo venido a visitar la Iglesia Parroquial de la Villa de Villarreal el Ilmo y Rmo Dn Juan Miguelez de Mendaña Ossorio por la gracia de Dios y de la Santa Sede Apostólica Apo de Tortosa Mandó en visita al Vicario pptuo de essa Iglesia continuasse las partidas de los bautismos en lengua castellana y assimismo notasse en dichas partidas el día y la hora en que nació el Niño ó la Niña y por ser asi hago la presente relación firmada de mi propia mano.

Dr. Franco Thomeu pb.º

Vic.º pptuo de Villarreal» (8).

Des d'aleshores apareixerà la data del bateig i la del naixement de l'infant que sol ésser el dia següent o el mateix dia.

b) L'analisi de la «sex ratio». Cal pensar que no ha hagut ocultacions, voluntàries o involuntàries, de xiquets batejats perquè en analitzar la relació xiquets/xiquetes la proporció és la correcta. Això ho hem comprovat en els anys que podrien «a priori» ser més problemàtics en aquest aspecte: els anys de la Guerra de Successió i següents:

QUADRE N.º 7

Any	Batejos	
	Xiquets	Xiquetes
1706	62	68
1707	63	55
1708	33	37
1709	53	57
1710	59	55
1711	61	65
1712	39	49
Total	370	386
Index	100	104

FONT: A. P. V. Llibre de batejos N.º 1. Elaboració pròpia.

En efecte per als especialistes com Louis Henry: «En presencia de un elevado número de observaciones, esta relación de masculinidad no debe des-

viarse sensiblemente de 105» (9). I dona la següent taula:

QUADRE N.º 8

<u>Nombre de naixements</u>	<u>Limits de la relació de masculinitat</u>
100	86/128'5
400	95/116
900	98/112

FONT: (10).

La proporció que hem vist adés era per tant la correcta i per això podem afirmar que no hi havia ocultacions, ni tan sols en les situacions problemàtiques con la provocada per la guerra de Successió. Com tampoc hi existien nuclis de població que no fossin catòlics pensem que la utilització d'aquesta font és fiable.

L'evolució general dels batejos en els anys esmentats és la següent:

QUADRE N.º 9

<u>Any</u>	<u>Batejos</u>	<u>Any</u>	<u>Batejos</u>
1677	120	1690	116
1678	101	1691	127
1679	112	1692	131
1680	108	1693	139
1681	104	1694	126
1682	117	1695	165
1683	104	1696	145
		1697	124
1684	99	1698	152
1685	120	1699	151
1686	107		
1687	113	Mitjana 1690-99 ... 137'6	
1688	115		
1689	132	1700	150
Mitjana 1680-89...	111'9	1701	158
		1702	170
		1703	148

<u>Any</u>	<u>Batejos</u>	<u>Any</u>	<u>Batejos</u>
1704	159	1735	211
1705	154	1736	205
1706	130	1737	178
1707	118	Mitjana 1730-39 ... 198'8	
1708	70		
1709	110		
Mitjana 1700-09 ... 136'7		Aquí hi ha un buit fins al 1754	
1710	114	1754	244
1711	126	1755	271
1712	88	1756	291
1713	105	1757	285
1714	123	1758	273
1715	147	1759	234
1716	121	Mitjana 1750-59 ... 266'3	
1717	115	1760	273
1718	146	1761	263
1719	132	1762	323
Mitjana 1710-19 ... 121'7		1763	277
1720	140	1764	270
1721	153	1765	296
1722	161	1766	321
1723	151	1767	258
1724	140	1768	273
1725	175	1769	282
1726	191	Mitjana 1760-69 ... 283'6	
1727	177	1770	301
1728	200	1771	296
1729	167	1772	275
Mitjana 1720-29 ... 165'5		1773	272
1730	199	1774	311
1731	190	1775	252
1732	212	1776	293
1733	186	1777	263
1734	210	1778	283
		1779	276
		Mitjana 1770-79 ... 282'2	

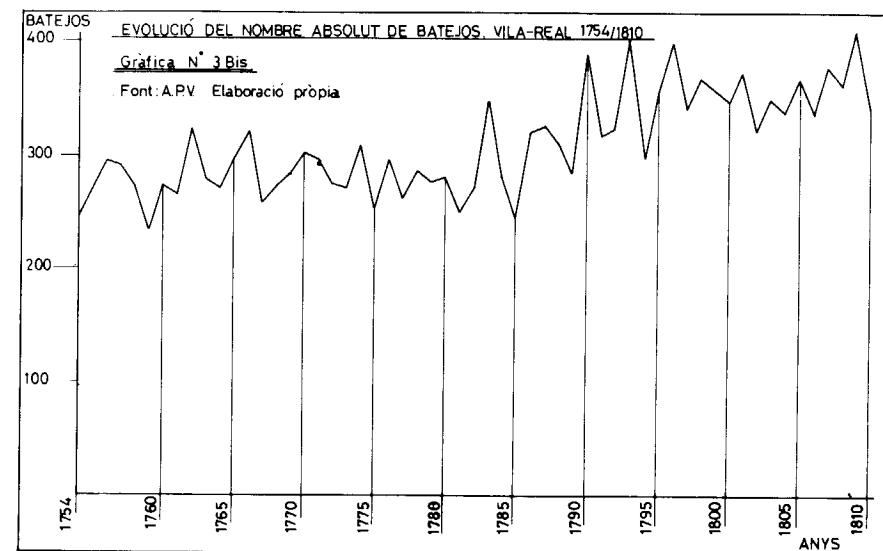
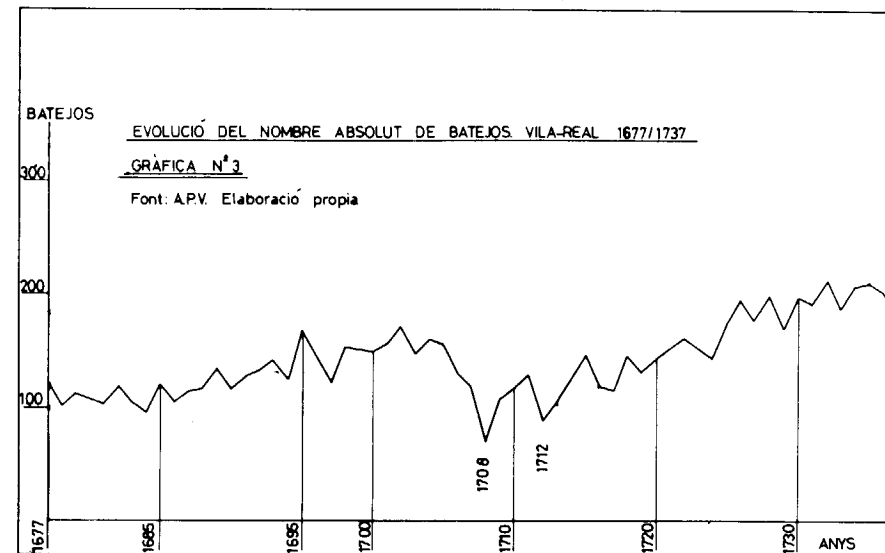
Any	Batejos	Any	Batejos
1780	280	1795	352
1781	250	1796	393
1782	273	1797	339
1783	347	1798	367
1784	279	1799	358
1785	241	Mitjana 1790-99 ...	353
1786	320	1800	345
1787	325	1801	370
1788	311	1802	321
1789	283	1803	349
Mitjana 1780-89 ...	290'9	1804	338
1790	388	1805	366
1791	315	1806	334
1792	322	1807	376
1793	401	1808	361
1794	295	1809	407
		Mitjana 1800-09 ...	356'7

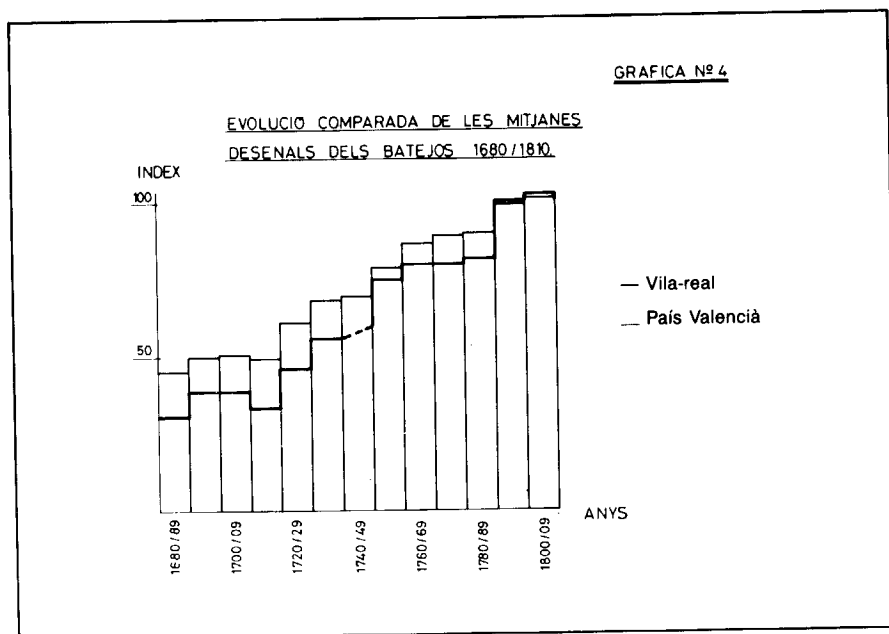
FONT: (11).

La representació gràfica d'aquesta evolució anual queda reflexada en la **gràfica N.º 3**. Però tal vegada fora més sinificatiu la representació comparada del creixement de Vila-real i del País Valencià tal com fem a la **gràfica N.º 4**. En aquest cas el que fem és utilitzar com a Index 100 els batejos produïts a la dècada 1790-99 (12).

Podem observar que en la tendència general dels batejos a Vila-real es poden fixar els següents trets:

- Un creixement important de 1675 fins al 1705.
- Una crisi en la dècada següent (1706-15) que ve a coincidir amb les dues crisis de 1708 i 1712 i que torna a situar els naixements al nivell de trenta anys enrera.
- Un creixement espectacular del ritme dels batejos entre 1720 i la dècada de 1750-59 (encara que tenim un buit en la documentació de setze anys en aquest període).
- Un estancament en el ritme de creixement dels batejos entre 1755 i 1785-90; en aquesta segona meitat del segle els batejos passen de 266 (1750-59) a 290 (1780-89).

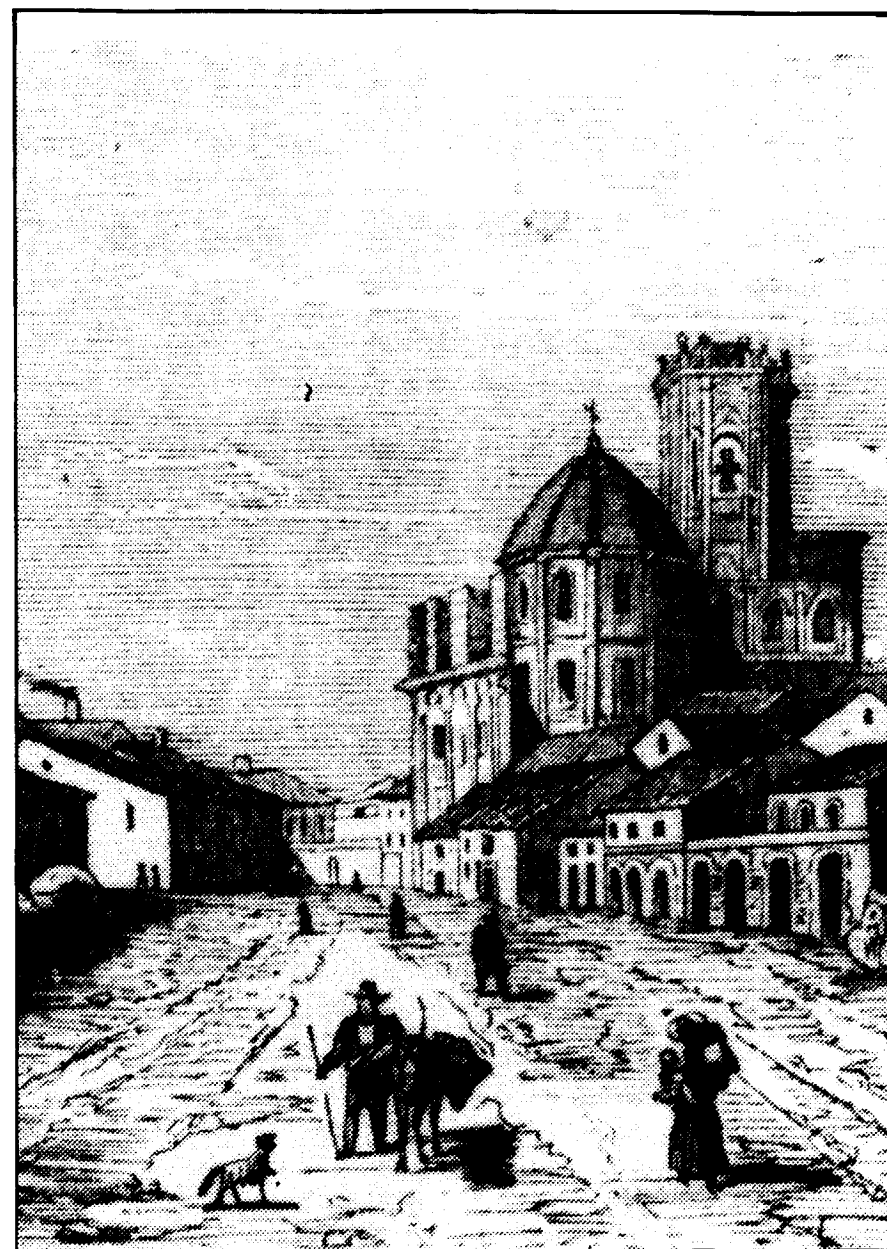
e) Per fi un creixement espectacular entre 1785-90 i la Guerra del Francès passant els batejos de 290 en el període anterior a més de 350 en els darrers deu anys considerats, essent 1809 l'any de més elevada natalitat amb 407 batejos.

En resum podríem dir que el creixement dels batejos i per tant de la població es produeix entre 1675 i 1755, es a dir, en els 25 anys darrers del segle XVII i en la primera meitat del segle XVIII; més endavant, ja en la segona meitat del XVIII el ritme de creixement s'afebleix.

També podem afirmar que la societat vilarealenca d'aleshores tenia un potencial demogràfic importantíssim que li permeté superar ràpidament les conseqüències funestes de la Guerra de Successió com, d'altra banda, era normal en el règim demogràfic preindustrial.

Així, doncs, estem perfectament d'acord amb les conclusions a que arriba Pla Alberola (13), el qual després d'analitzar 39 sèries de batejos de la província d'Alacant ens diu el següent:

«A la vista del conjunto de gráficos que se acompañan, creo que se puede ir más lejos en esa línea, y afirmar que los momentos de mayor crecimiento de la población se sitúan entre mediados

Vila-real i la seua nova església cap a finals del segle XVIII.

del XVII y del XVIII, con el bache intermedio de la Guerra de Sucesión.

En la segunda mitad del XVIII, la mayoría de las series registran una desaceleración notable de su crecimiento».

D'altra banda és molt probable que aquest major ritme de creixement dels batejos en el període esmentat, primera meitat del XVIII, es veja confirmat per les xifres del Cens de Floridablanca, encara que d'una forma indirecta. En efecte, si hem de creure com diu Castelló Traver (14) que una taxa de masculinitat per damunt de les poblacions model indica una forta immigració, caldrà concloure que aquesta immigració es va produir a Vila-real perquè en les dades de Floridablanca (1787) la distribució per sexe de la població de 50 anys i més (naixcuts abans de 1737) és la següent:

QUADRE N.º 10

Homes		Dones	
Fadrins	63	Fadrines	25
Casats	413	Casades	268
Víduos	79	Vídues	191
Total	556	Total	484

(15).

Aquesta proporció d'homes en les edats més ancianes, que mai és normal, sols s'explicaria per l'arribada d'immigrants. Una forma d'analitzar aquest fet seria l'anàlisi minuciós de les partides de matrimoni que es conserven, tasca que deixem per als joves investigadors locals. Les causes de la immigració no podrien ser altres que econòmiques, la favorable conjuntura per la que travessaria la vila entre 1680 i 1750. Més endavant tornarem sobre aquesta qüestió.

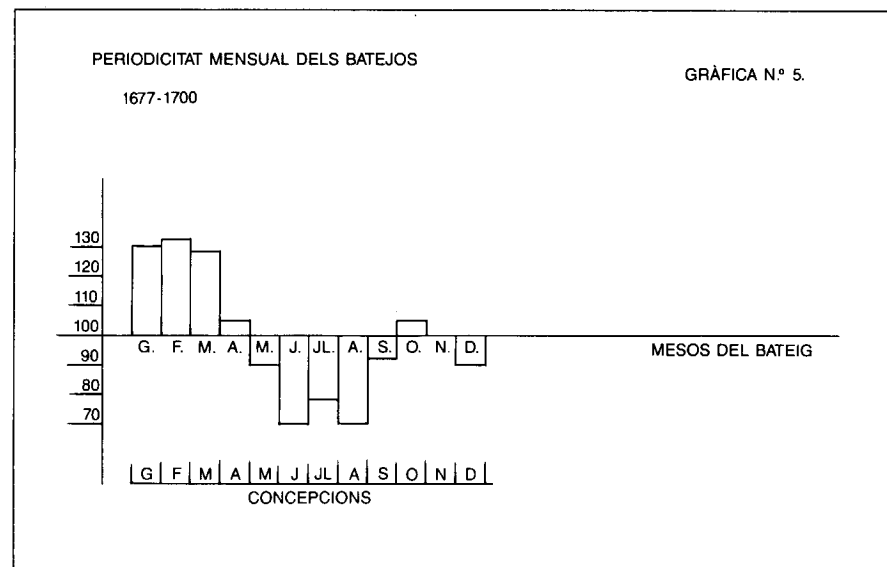
III. 3. Moviment estacional dels naixements

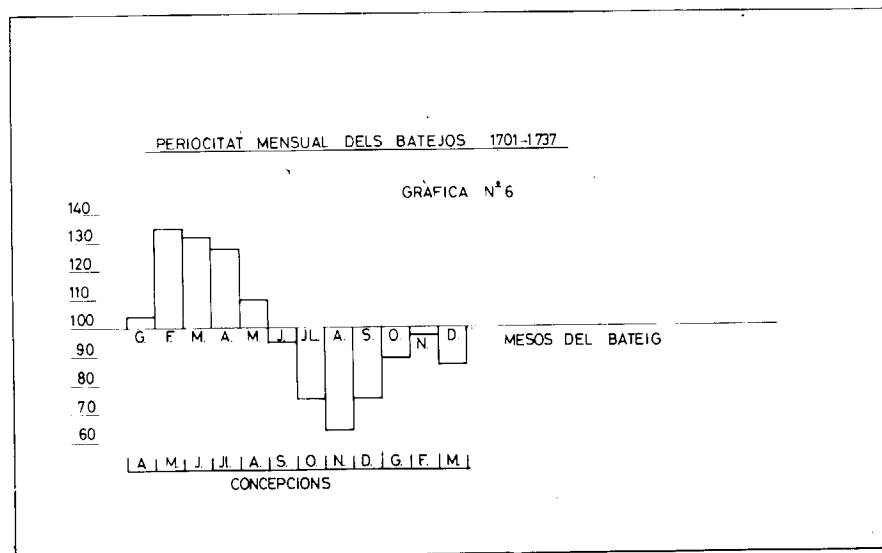
«En el régimen demográfico preindustrial el ciclo vital anual muestra unas variaciones mensuales muy pronunciadas, y con unas características generalizables para toda la Europa Occidental en la medida en que estas naciones se encuentren a similares niveles evolutivos de la formación social que les es común: el Antiguo Régimen. En el País Valencià feudal el ciclo estacional estu-

vo fuertemente marcado por unas concepciones primaverales, y por tanto, unos alumbramientos invernales...» (16).

Per explicar aquest fet s'han donat multitud de raons: la mortalitat infantil era més elevada a l'estiu i per tant es produïa una tendència —conscient o inconscient— a concebre en primavera de forma que els naixements s'esdevienien a l'hivern de l'any següent. També s'ha afirmat que la causa estaria en la necessitat de que la dona no estigués en avançat estat de gestació a l'època de les collites (maig-agost) perquè els seus braços eren necessaris en l'economia agrícola. També hi hauria possiblement raons de tipus religiós: la prohibició per part de l'església catòlica de tenir relacions sexuals durant la Quaresma.

Hem analitzat el cas de Vila-real en dos períodes distints, d'un costat el segle XVII i de l'altre el període 1700-1737. Una vegada eliminada la disparitat produïda per la distinta duració dels mesos (17) les desviacions respecte de 100 són les reflexades a les gràfiques N.º 5 i N.º 6.

En aquestes gràfiques podem veure clarament com les naixences es produeixen especialment als mesos d'hivern i principi de la primavera —gener, febrer, març, abril—; com a l'estiu es produeixen molts menys naixements de la mitjana, també podriem apreciar com la quaresma —mesos de febrer i març— era un temps on disminuïen les relacions sexuals ja que les concepcions així ho demostren. En definitiva es tractava d'un comportament absolutament «pre-industrial» i semblant en tot al que abans exposavem.

III. 4. Incidència de la guerra de Successió.

És en aquest context on convé detenir-se sobre el fet possiblement més negatiu per a la població vilarealenca des del punt de vista demogràfic, de tot el període que estem analitzant. És evident que la manca del llibre de defuncions impedeix que puguem fer una anàlisi acurada de la incidència que tingueren en la població els luctuosos aconteixements de la guerra. Ens hem de bastir, així, de documents que ens aporten una sèrie d'autors i també d'altres que apareixen al mateix llibre de batejos.

Ja Cavanilles menciona breument els fets a què fem referència (18):

«Villarreal padeció infinito en las guerras de sucesión, pues fué incendiada y en gran parte destruida, de modo que en 1713 apenas llegaban a 300 sus vecinos».

En un altre lloc ja farem una crítica més acurada de la xifra de població absoluta que menciona Cavanilles.

Un altre autor, aquest del segle XIX, Torres Balbás, diu el següent: (19).

«La página más brillante de la historia de Villarreal, es la desesperada defensa que hicieron sus vecinos, partidarios del archiduque D. Carlos, contra las tropas borbónicas mandadas por el Conde de las Torres. El día 12 de enero de 1706, después de una encarnizada lucha, asaltan estas la población, saqueando é incendiando las casas y los templos, y pasando a degüello á todos quantos pudieron. Doscientos setenta y dos villarrealenses quedaron muertos en las calles, entre ellos siete clérigos y siete mujeres».

Per la seva banda, Benito Traver en el «Apendice» del seu llibre «Villarreal en la Guerra de Sucesión» (20) anota el que segueix:

«En el «Libro de sepulturas» de este Archivo parroquial que empieza el año 1692 y termina el 1718, se halla una nota marginal en uno de los folios correspondientes al año 1706, y dice así:

«Dimats a 12 de Janer fonch la desgrasia fatal de la resistencia dels vehins desta vila de Vilareal a les tropes de Felip 5, governades per lo Conde de las Torres en la qual batalla moriren los que en lo llibre del Archiu estan notats (...).

També Traver en el mateix llibre (21) ens explica els veïns de Vila-real que moriren:

«Murieron en este día, vecinos de Villarreal, 235; entre los cuales se registran: 6 sacerdotes (...), 12 mujeres, 2 escribanos, e 2 farmacéuticos, 2 cirujanos, 2 ciegos, 1 veterinario, 3 herreros, 1 sastre, 7 alpargateros, 1 relojero, 1 estudiante, 3 tejedores, el Dr. Vicente Gil, y Miguel Llanes, nuncio del concejo».

Les xifres no coincideixen exactament amb les que abans donava Balbás, però s'hi apropen molt. Si considerem una població total de la Vila als voltants dels 3200 habitants, podem pensar que el desastre afectaria al 8% de la població, molts d'ells homes en edat fèril.

Però no foren únicament els morts, també hi hagueren presoners si hem de creure Traver (22):

«Después de sosegados los ánimos y trasladar a las monjas dominicas llevándolas los oficiales a la grupa desde Villarreal a Nules, se encaminó la tropa hacia Sagunto, en donde dejaron a los

heridos y continuó la marcha hasta Requena con los prisioneros de Villarreal; y aunque estos eran más de 200, sólo llegaron al lugar de destino ciento cuarenta y cinco, pues, muchos se escaparon por el camino. Al llegar a aquella población, los encerraron en el castillo, donde estuvieron cuatro meses, padeciendo mucha hambre y mucha miseria e incomodidad por ser el sitio de la cárcel muy reducido».

Per tant foren més de 400 les persones directament afectades per la crema de la Vila al gener de 1706. Com ara veurem, això es reflexarà en el comportament dels naixements. Observem els batejos en els anys més durs de la guerra, distribuïts mes per mes:

Any	Gen.	Feb.	Març	Abr.	Maig	Jun.	Jul.	Agost	Set.	Oct.	Nov.	Des.
1706	13	12	19	10	13	17	6	18	8	1	5	8
1707	15	19	14	12	4	12	7	5	10	8	7	7
1708	2	6	4	8	7	7	4	8	10	6	6	6
Totals ...	1706=130											
	1707=118											
	1708=70											

Al darrer trimestre de l'any 1706 hom observa ja una minva molt important dels batejos, que correspondrien a les concepcions que ocorren de Gener a Març del mateix any 1706. Sabem que la crema de la Vila es dona el 12 de Gener i és un fet que també el clergue Pere Cubero anota al seu llibre de batejos: (23)

«a disat de Janer de mil setsens sis yo Dn Pere Cubero Prere Vicevicari de la Iglia parroq de Vilarreal bategi a Pasqual Jaume fill de Jaume Llop y de Maria Palomares cony foren padrins Joseph Llop y Vicenta Llop tots M.^a naixque á 16 de dit en lo dormitori de Sant Pasqual per la consternació dels soldats que feren sacco y crema de esta Vila y dagolla dich los soldats de Phelip quint avent entrat de pau fingida».

Al mes d'octubre del mateix any el mateix prevere, Pere Cubero, anota el següent, en adonar-se que no és normal que hom produeixca tan sols un naixement: *«Hic mensis respondit Januario in quo accidit exidium et irruptio facta ab inimicis (ilegible)»*. Es a dir: «aquest mes correspon a Gener, en el qual es produí l'exili i l'entrada feta pels enemics». Els enemics són les tropes de Felip.

Per a la mentalitat del clergue en aquell moment històric concret, Octubre

de 1706, en plena guerra, estava molt clar que les tropes borbòniques eren les enemigues.

Observem també que al primer paràgraf parla de que les tropes han entrat «de pau fingida», la qual cosa confirmaria que els borbònics entren en la Vila utilitzant una estratagema, possiblement la que ens explica Traver (24).

Es pot veure com a la segona meitat del 1707 tornen a baixar els naixements i aquest descens s'accentuà tot l'any següent (1708) en el qual hom produeix una autèntica crisi demogràfica, tan sols 70 (setanta) batejos. Pensem que no es pot explicar sinó pel fet que molts matrimonis estigueren trencats «de facto» bé per mort del marit (recordem els morts que cita Traver) bé de forma temporal perquè molts (¿quants?) vilarealencs estaven en eixe moment participant a la guerra. De fet el mes de març de 1707, el dia 10, Pere Cubero, anota al llibre de batejos l'estada al poble del rei Carles III, l'Arxiduc, que aprofita per donar-li a la Vila el títol de «Lleal»:

«A deu de Mars de mil setsens y set yo Dn Pere Cubero Prebe Vicevicari de la Iglia Parral de Vilarreal bategi a Vicent Carlos fill de Frances Carda y Josepa Pitarch cony foren padrins Vicent Cantavella y Madalena Penida tots dtta naixque a nou dia que estava el Sr Carlos Tercer Rey de España (sic) en esta Vila i li doná el titol de Lleal. Aposentat en lo convent de Sant Pasqual» (25).

¿No és possible pensar que amb el rei, i en els mesos següents, marxarien de la Vila molts homens per tal de juntarse als austracistes? Així semblen confirmar-ho les xifres de concepcions, perquè des de Novembre - Desembre de 1707 fins a les darreries de 1708 els batejos són mínims.

Cal pensar, a més, que la batalla d'Almansa es dona en Abril de 1707 i que és des de Gener/Febrer d'aquell any que les concepcions comencen a disminuir força a Vila-real.

En resum podem avui afirmar que la guerra es deixà notar en el comportament de les concepcions i naixements a la Vila-real d'una forma claríssima; podem afirmar també que els vilarealencs participaren en la guerra fent costat als austracistes i per fi cal dir que la crisi seria ràpidament superada tal com s'esdevenia comunment al règim demogràfic antic.

Però a més hem de pensar que en el context valencià ens troben en aquests anys (1706-14) en el moment de crisi més forta de tota la història del País; per a Bernat-Badenes en un recent treball ja citat (26), l'any 1707 ha estat el més negatiu de tota la nostra història demogràfica, en intensitat i en extensió —nombre de pobles afectats—:

«En este intervalo de nueve años (1706-14) la población valenciana sufrió el mayor quebranto. Tres crisis de mortalidad consecutivas marcan el inicio del período catastrófico: 1706 y 1708 flanqueando a la más virulenta crisis demográfica de toda la época moderna. En 1707 la mortalidad casi triplicó las tasas «normales» en las tres cuartas partes de la muestra analizada.(...).

«El panorama que presentan los nacimientos tampoco es halagüeño. Dos crisis, en 1707 y 1710 (con intensidades superiores a la de 1648), enmarcadas por sendas fluctuaciones. Los matrimonios también conocieron drásticas reducciones: en 1706 la crisis más extensa, y en 1709 la más intensa de toda la etapa estudiada».

En aquest context, l'exemple de Vila-real s'entendrà perfectament.

III.5. L'evolució dels matrimonis i llur moviment estacional.

Hem de dir immediatament que respecte al nombre de matrimonis no tenim, per desgràcia, una sèrie tan llarga i completa com per als batejos. A l'A.P.V. es conserven sols dos sèries, una de 1677 fins al 1715 i l'altra del 1755 fins al 1770. L'evolució general és la que reflexem al següent quadre:

QUADRE N.º 11

Any	Matrimonis	Any	Matrimonis
1677	23	1686	30
1678	16	1687	23
1679	25	1688	21
1680	30	1689	25
		1690	35
Mitjana	1677-80 ... 23	Mitjana	1686-90 ... 26
1681	24	1691	29
1682	17	1692	32
1683	33	1693	34
1684	20	1694	26
1685	24	1695	34
		Mitjana	1691-95 ... 31
Mitjana	1681-85 ... 23		

Any	Matrimonis	Any	Matrimonis
1696	40	Aquí hi ha un buit als llibres de l'A.P.V.	
1697	34	1756	47
1698	33	1757	44
1699	49	1758	54
1700	30	1759	45
Mitjana 1696-1700 ...	37	1760	39
1701	30		
1702	29	Mitjana	1756-60 ... 46
1703	30	1761	74
1704	24	1762	104
1705	26	1763	18
Mitjana 1701-05 ...	28	1764	31
1706	33	1765	46
1707	41		
1708	37	Mitjana	1761-65 ... 54
1709	32	1766	51
1710	23	1767	68
		1768	61
		1769	56
		1770	18
Mitjana	1706-10 ... 33	(fins l'onze de juliol)	
1711	24	1766-70 Mitjana = 58	
1712	38		
1713	37		
1714	44		
1715	30 (aprox.)		
		FONT: A.P.V. Llibre de Matrimonis	
Mitjana	1711-15 ... 34	N.º 1, N.º 2. Sense paginar.	
		Elaboració pròpia.	

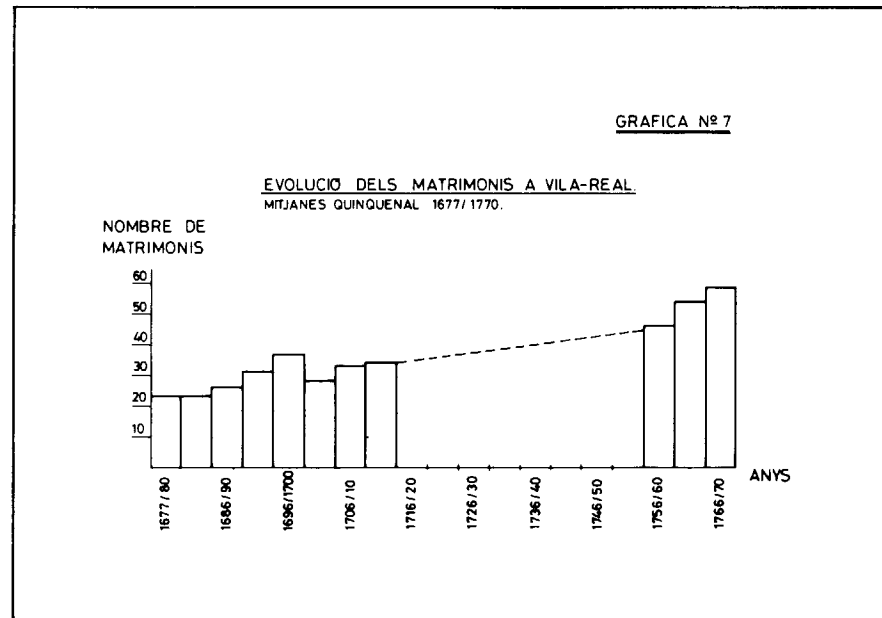
Però també a l'Arxiu Parroquial hem trobat un altre llibre que ens dona relació de tots els matrimonis que se celebraren entre 1715 i 1755 -«Índice del Libro de Matrimonios que enpienzan en Ocho de Setiembre del Año 1715»- així com també dona notícies dels celebrats entre Juliol de 1770 i Novembre de 1805 -«Índice del libro de Matrimonios que empieza el mes de Julio del

Año de 1770 hasta el Año 1805 inclusive»- és a dir, precisament els dos buits que trobavem en la documentació de l'Arxiu respecte al segle XVIII; el que passa és que en aquestos casos és tracta d'un **Index** que es presenta per ordre alfabètic del nom del marit i d'on podem deduir el nombre global de casaments en el període **però no** els casament realitzats any per any.

Així sabem que entre 1715 i 1755, en un període de 40 anys, se celebraren un total de 1.735 matrimonis: l'index anual és de 44'4 casaments anuals.

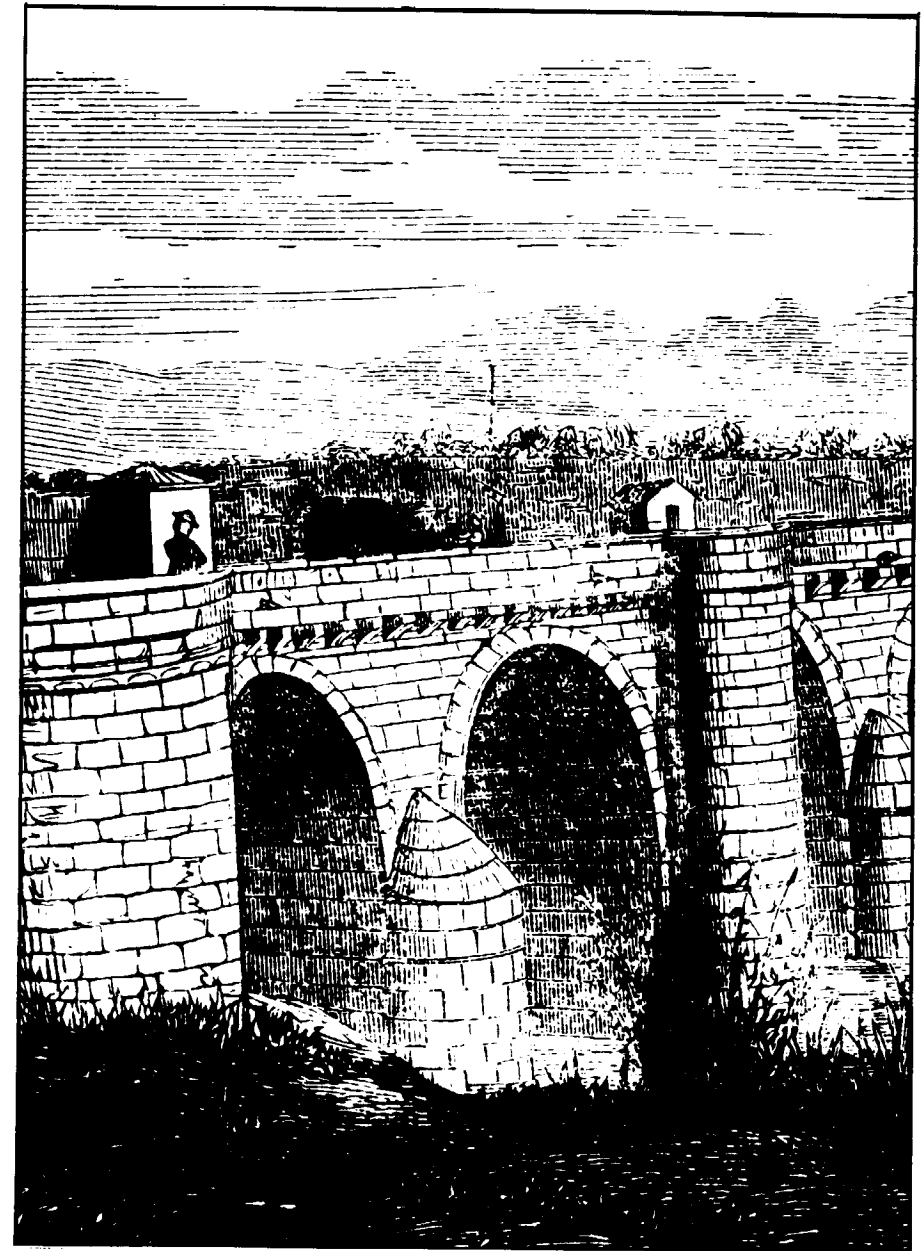
També sabem que entre 1770 i 1805 se celebraren 2.152 matrimonis: l'index anual és de 61'4 matrimonis de mitjana per any.

L'evolució dels casaments apareix a la **gràfica Núm 7**, on expressem les mitjanes quinquenals:

Com hom pot observar, en l'evolució general podem fixar els següents trets:

- Un cert estancament en la dècada 1677-1685.
- Un creixement molt ferm i segur en els quinze anys següents (1686-1700) segurament degut a la bona conjuntura econòmica.
- Una crisi important entre 1701-1705, primers anys de la guerra, i que coincidiria també amb un delicat moment agrícola com després veurem.
- Una **recuperació** des d'aleshores fins al 1770, relativament lenta al prin-

La construcció del Pont Nou va activar el moviment social i econòmic de la vila.

cipi puix cap al 1720 encara no havia assolit Vila-real el nivell de casaments del quinqueni 1696-1700, però prou ràpida en els darrers anys (1755-1770).

e. En els darrers trenta anys de segle una ralentització del creixement, sense que el puguem determinar exactament perquè sols comptem amb dades globals i no anuals.

Respecte als anys més crítics observats en aquesta sèrie voldríem assenyalar-ne dos únicament: 1704-05 i 1763. L'explicació del primer cas pot ser la trobarem en una crisi agrària que afectà pràcticament tot el País en els anys 1703-1704:

«La sequía que se experimentaba por todo el país en la primavera de 1702 hacia prever que la cosecha tampoco sería este año satisfactoria en las zonas de secano. . . Las previsiones se confirmaron, por lo que «el Reyno padece este año (1703) una gran calamidad por la falta de cosechas». . .» (27)

Així, i com que el matrimoni és el fet vital més directament lligat a les condicions econòmiques, la gent no es casava per una banda per no tenir més fills, i per tant més boques per alimentar, i d'altra banda perquè els joves no podrien establir-se pel seu compte amb una terra pròpia o amb un ofici que els permetés alimentar a la família.

L'any 1763 (on es produïren sols divuit casaments) no crec que s'haja de considerar un any de crisi; el que passà és que l'any anterior havia hagut al poble una autèntica febra «cassamentera» i s'havien donat 104 naixements (el doble que el normal per a l'època), lògicament l'any vinent quasi ningú restava per matrimoni i l'any següent encara se'n ressentiria, perquè 1764 tingué sols 31 casaments; ara bé tots tres anys plegats, 1762-63-64, amb 153 naixements s'apropen molt al que fou normal en aquells anys.

Respecte al moviment estacional anual dels matrimonis hem analitzat mes a mes els matrimonis que figuren a la documentació en els anys 1677-1715 i després d'eliminar la disparitat produïda per la distinta duració dels mesos (veure nota 17), les desviacions respecte de 100 són les reflectides a la **gràfica Núm 8**.

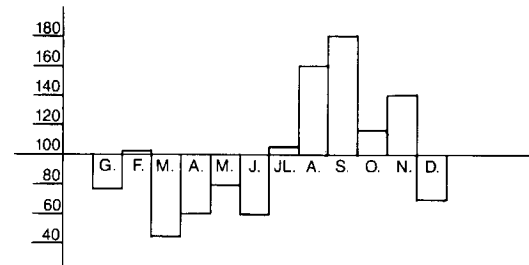
Es veu clarament com els casaments es solien produir en els mesos que van de juliol a novembre; pot ser l'explicació estigués en la periodicitat de les feines agrícoles, d'una banda, i en motius religiosos de l'altra:

— als mesos de la Quaresma (febrer, març i part d'Abril) s'hi produïen molts pocs matrimonis.

— als mesos de major feina al camp també: recollida de la fulla de morera

PERIODICITAT MENSUAL DELS MATRIMONIS. 1677-1715
DESVIACIÓ RESPECTE DE 100

GRÀFICA N.º 8

FONT A.P.V. LLIBRE DE BATEJOS N.º 1
ELABORACIÓ PRÒPIA

al maig-juny; recollida del blat al juny-juliol.

En canvi, una vegada s'acabava la part de l'any esmentada i encara dintre el bon temps (agost-setembre) és quan es produïen la major part dels casaments.

III.6. Alguna cosa sobre les crisis al segle XVIII.

El segle XVIII és considerat avui un període benigne pel que fa a les mortalitats catastròfiques provocades per enfermetats contagioses. No sabem ben bé per quin motiu la pesta bubònica desaparegué de la Península quasi bé definitivament, encara que a l'àrea de la mediterrània continua present (Marsella 1720, Alger 1787). Pel que respecta al País Valencià (28):

«no patí cap epidèmia important durant el segle XVIII, però sí nombroses malalties endèmiques (paludisme, tuberculosi, lepra, verola, etc.) que en algunes ocasions s'estengueren i augmentaren d'intensitat donant lloc a autèntics brots epidèmics. De totes aquestes malalties la més coneguda és el paludisme, o febres tercianes.»

Les febres tercianes són trameses per un mosquit anomenat «*Aedes Aegyptus*» que sols sobreviu amb temperatures força elevades (per sota dels 25°C llur activitat es redueix i per sota del 17°C mor) i que necessita ambients molt humits. D'altra banda, en cas de transmissió humana el perill no dura més de tres dies.

Per aquestos motius els llocs més usals de les febres tercianes són els pobles arrossers i encara que a escala local poden provocar mortalitats molt greus la febra groga pesa poc en termes generals.

Pel que respecta a Vila-real sabem per Cavanilles que també el nostre poble sofrí l'embat de la malaltia. Ell ho conta així: (29)

«... que hoy día forman el número de 1500, no obstante las grandes pérdidas que causó el cultivo del arroz. Parece regular que los de Almenara, Burriana, Puig y otros desearan aprovechar sitios pantanosos, mayormente no conociendo bien los crueles efectos de los arrozales; pero que los de Villarreal destinasen á ellos un terreno firme y fértil, que convirtiesen en lagunas el suelo seco porque tenían copiosos riegos; prueba que prefirieron el interés á la salud. Muy presto conocieron el yerro al ver la muerte en sus casas ó en las de los vecinos, y el pueblo lleno de enfermos y cadáveres. Proscribieron luego el cultivo del arroz, y recobrada la salud se alentaron con nuevo espíritu para cultivar enteramente su término. . .»

Veiem, doncs, que no dona més precisions; no sabem en quin any o en quins anys es produí aquesta catàstrofe demogràfica i la pèrdua dels llibre d'enterraments fa impossible contestar aquesta qüestió des del punt de vista estadístic.

Malgrat tot podem pensar que Cavanilles es refereix a la greu mortalitat que ocorrí l'any 1757 i que és la que explica la instauració de la festa de la Mare de Deu de Gràcia com a agraïment per haver curat al poble «de les febres malignes y contagioses». El fet el sabem per Traver que transcriu el següent document: (30)

«Die 4 Sepbris. 1757 - En lo dit dia celebrá la lltre vila la solemnitat y festa de N^a S^a de Grasia en acció de gracias, de la salut, que per la impertrasió y patrosini de N^a S^a lográ la vila de Vilareal de les febres malignes y contagioses que estaven patint desde el principio del año. . . estant tota la vila en gran aflixió, fonch portada la venerable y milagrosa Image de N^a S^a de Grasia»

Segurament aquestes «*febres malignes*» foren febres tercianes i llur influència sobre matrimonis i naixements si que podem seguir-la pels registres que ens han arribat.

QUADRE N.º 12

MATRIMONIS DELS ANYS 1756-60, MES A MES

Gen	Feb.	Març	Abr.	Maig	Juny	Jul.	Agost	Set	Oct.	Nov.	Des.	ANY
5	2	2	9	3	2	3	3	1	3	2	12	1756
1	2	2	1	2	4	2	4	5	2	6	13	1757
—	—	7	6	3	2	5	5	4	1	4	17	1758
—	4	6	3	—	1	4	3	5	4	6	9	1759
1	4	2	2	3	—	1	2	2	5	4	13	1760
Total: 1756 ... 47												
1757 ... 44												
1758 ... 54												
1759 ... 45												
1760 ... 39												

Podem veure com l'any 1757 es donen 44 matrimonis, la qual cosa es pot considerar normal si pensem que la mitjana dels anys 1756-60 és de 46 matrimonis. La repercusió de la crisi sobre els matrimonis no és, doncs, apreciable. Ni molt menys sembla que fos apocalíptica com es despendria de la narració que fa Sarthou Carreres el 1909 (31):

«Es el año 1757. Cuando mayo abría su flora y Natura se cubría con las galas de su vida primaveral, la muerte extendía su negro manto sobre Villarreal. Una extraña epidemia, en extremo mortífera y contagiosa por demás, hizo presa de este vecindario postrando en el lecho del dolor a familias enteras, llegando a contarse por centenares los atacados y moribundos. Muchos vecinos huían aterrados abandonando su hogar y sus bienes; otros entregábanse a la desesperación al verse abandonados y sin familia. Ningun forastero osaba acercarse a la villa. Las mujeres con los clérigos tenían que atender a los viáticos y entierros. Afamados médicos no atinaban a definir y combatir tan malignas fiebres. . .»

On si que sembla que les conseqüències foren més importants és en els naixements:

QUADRE N.º 13

BATEJOS ANYS 1756-60. Mes a mes

Gen.	Feb.	Març	Abr.	Maig	Juny	Jul.	Agost	Set.	Oct.	Nov.	Des.	ANY
34	31	37	29	21	16	16	18	22	19	18	30	1756
28	25	29	24	28	25	25	14	19	27	23	18	1757
21	20	25	21	34	29	19	13	16	26	28	21	1758
25	32	29	18	26	20	9	8	15	16	18	18	1759
24	27	31	28	35	24	17	8	17	23	17	22	1760

Veiem com l'any 1759 és el més dur de tots, no sols d'aquestos cinc anys, sinó també de tota la segona meitat del segle XVIII (veure QUADRE N.º 9). Es produeixen sols 234 naixements front a una mitjana de 273 els anys 1754/58 i de 274 els anys 1759/63; es a dir, vora un 15% menys de naixements que correspondrien a les concepcions de l'any anterior, 1758. Aquesta davallada en els naixements si que es pot atribuir a la crisi de les febres tercianes, però amb tot i això una davallada del 15% no es considerada pels demògrafs com a catastròfica (32).

Si aquesta és possiblement la crisi demogràfica més greu de tot el XVIII caldrà concloure que ens trobem davant d'un segle molt benigne, molt més que el XVII o que el posterior XIX.

L'altra crisi important a què voldriem fer referència fou la dels anys 1734-37. Sembla que desde 1734 les males collites són freqüents, i a més s'ajunta una epidèmia de la qual desconexem el tipus; la Verge una vegada més devia tornar al poble: (33)

«En 25 de Abril de 1735, fue traída al pueblo la Imagen para hacerle un mes de rogativas para sanar la villa, como así ocurrió de las enfermedades reinantes. . .» (Sarhou)

Novament aquesta crisi la trobem reflexada en els naixements de 1737 (concepcions de l'any anterior):

1734.....210 naixements
1735.....211 naixements
1736.....205 naixements
1737.....178 naixements

En aquest cas una davallada del 10% que tampoc no es pot considerar com a catastròfica.

Podríem seguir amb notícies disperses referides a anys de neus, de plujes

abundoses, de males collites, però per les dades dels batejos no sembla que cap crisi fora més dura que la del 1757, ja esmentada.

Com d'altra banda tampoc tenim cap notícia de crisis militars d'importància -llevat de la Guerra de Successió ja comentada- el creixement de la població al llarg del setsens serà necessari atribuir-lo a la manca d'aquestes mortals catastròfiques.

Caldrà, per tant, que ens aturem un moment en l'anàlisi del creixement d'aquest segle, després d'haver vist l'evolució de la natalitat, dels matrimonis i de la mortalitat.

III.7. La població absoluta i el creixement de la població al segle XVIII.

Les xifres de població de la Vila al voltant del 1700 que fins ara se'ns havien ofert com a més conegudes cal que les analitzem amb molta cura. La primera és de 1692 de l'anomenat recompte de Castel-Rodrigo (34) i dona per a Vila-real 527 «vezinos», es a dir uns 2.370 habitants si utilitzem el coeficient 4'5 veïns per habitant que és el més habitual per a l'època. La segona xifra és la de Cavanilles (35) que dona 300 veïns. En aquest cas la dona per al 1713 i es tractaria d'una xifra arrodonada acabada en dos zeros com habitualment sol fer el distingit il·lustrat.

Però en ambdós casos les xifres de natalitat relativa que resulten semblen exageradament elevades. En efecte, si comparem la mitjana del quinquenni 1691-95 (137 naixements) amb la població absoluta de Castel-Rodrigo ens dona una taxa de natalitat del 57 per mil. La dada de Cavanilles, per la seva banda és absurda: 300 veïns són 1350 habitants per l'any 1713 que comparats amb els 118 batejos de mitjana per al quinqueni 1711-15 ens donaria una Taxa de Natalitat del 88 per mil.

Per tant cal rebutjar les xifres de població absoluta esmentades com a infravalorades d'una forma clara, en el primer cas (Castel-Rodrigo) per llur intencionalitat militar i en el cas de Cavanilles perquè el que tracta de demostrar indirectament és el fabulós creixement que s'ha esdevingut al llarg del segle de les llums, la prosteritat il·lustrada.

Així, doncs, anem a veure quines xifres tenim i quines considerem més adequades per tal de determinar finalment el creixement real de la població al segle XVIII a la vila.

Any	Nombre de veïns	Habitants	Font
1646	474	2133	(a)
1692	527	2371	(b)
1713	300	1350	(c)
1714	1800 p. c.		(d)
1718	2000 p. c.		(d)
1735	495	2217	(e)
1739	921	4144	(f)
1746	994	4473	(g)
1787		6287	(h)
1794	1500	6750	(c)
1794		6975	(i)

p. c. són persones de combregar.

- FONTS: a. PEREZ PUCHAL, P.: «La poblac. del País Valenciano hasta...». Valencia 1971.
b. «Arreglamiento i pie de lista ...».
c. Cavanilles: «Ibidem».
d. Llibre de Visites N.º 1 A. P. V.
e. CAMARENA MAHIQUES.: «Ibidem».
f. ARCHIVO DEL REINO DE VALENCIA; Bailia, Apend. Ser 115, «Autos del Vecindario de Villarreal...» (1739).
g. BALBAS, J.: «La Plana de Castellón en el s. XVIII». València. 1896.
h. Cens de Floridablanca.
i. LABORDE: «Itineraire descriptif de l'Espagne...». Paris 1809.

De totes les esmentades la més fiable és per tots els autors la del cens de Floridablanca (36) que a més coincideix amb la que dona Cavanilles per al 1794 amb prou exactitud.

Devem rebutjar clarament la dada de l'aveïnament de població que utilitza Camarena per al 1735 perquè suposaria un decreixement de la població respecte de 1692, i això sabem que no ha estat possible tal com hem vist en analitzar l'evolució dels batejos.

Pel contrari semblen molt fiables les dades de 1739 i de 1746. Si apliquem el coeficient 4'5 veïns per hab. i calculem que la població estaria entre 4100 i 4500 habitants en aquestos anys, hem d'assenyalar que ens dona una natalitat relativa del 42/45 per mil, que sembla molt correcta.

¿Quina seria la població total de la Vila a principi del XVIII? Ens decidim per una xifra que es trobava als voltants dels **tres mil doscents habitants** per a l'any 1700. Les raons serien:

a. La comparació d'aquesta xifra de població absoluta amb la mitjana de

naixements de la dècada 1696-1705 sembla prou fiable des d'un punt de vista teòric: dona una Taxa de Natalitat del 47 per mil.

b. La relació d'aquesta xifra (3200 habitants) amb les taxes de nupcialitat de la mateixa dècada -1696-1705 és també correcta: 10 per mil.

c. El creixement produït a la primera meitat del XVIII, dels 3200 habitants als 4400 de l'any 1746 de Balbàs, és prou correcta amb una taxa anual acumulativa del 0'72%, acceptable dintre d'un règim demogràfic preindustrial.

Per tant i en conclusió creiem que el creixement real seria al segle XVIII per a Vila-real del 118%, en passar la població dels 3200 habitants l'any 1700 fins als 7000 habitants l'any 1800. Un creixement molt important i superior al que es dona en altres llocs del País Valencià, com és el cas del terme d'Alacant estudiat per Gimenez López (37): aquest autor calcula un 84'2% de creixement entre 1714 i 1797.

Aquest increment tan fort donaria una idea clara i precisa de la puixança econòmica de la ciutat, que es traduiria entre d'altres en la construcció de la magnífica església Arxiprestal a mitjans del segle. Però en tot cas es tractaria d'una evolució que cal matitzar tenint en compte dos aspectes:

a) Ja s'havia iniciat al segle XVII, als menys el 1680-85, com així ho demostren els batejos.

b) No es veuria afectat més que d'una manera secundària pel trasbals que suposà la Guerra de Successió que, tot i ésser un aconteixement demogràficament important -com hem vist al capítol corresponent-, no aconseguí aturar el creixement de la població.

Aquest creixement s'explicaria per dues raons fonamentals:

— d'un costat l'absència de catàstrofes demogràfiques excepcionals al llarg de tot el XVIII, una volta superats els efectes de la guerra.

— d'altra banda, la diversificació de l'economia local que passà de tenir a principi del XVII una estructura quasi bé autàrquica fonamentada en els cereals i especialment en el blat, a tenir una estructura més pròpia d'economia oberta, d'economia de mercat, on una part creixent dels seus productes -seda, vi, cànem- anaven dirigits a l'exportació.

A principi del XVII la producció agrària en valor tenia l'estructura següent:

Poble	Anys	Cereals	Blat	Carnatge	Oli	Vi	Lli/Cànem
Vila-real	1609-12	66%	53'3%	2'4%	14'7%	9'1%	0'4%
Borriana	1604-08	87%	60'9%	2'7%	1'5%	6'4%	0'5%

FONT: E. CISCAR: «Tierra y señorío...» (38).

Com podem veure la predominància dels cereals és absoluta; en el cas de Vila-real les oliveres assoleixen un important paper en la producció (quinze per cent) que no es dona en Borriana. El cànem existeix en una petita proporció, però en cap dels dos pobles no s'esmenta la producció de «fulla» que ja en els mateixos anys és important en els pobles de la Ribera Alta com Carcaixent (56%) o Algemesí (44%).

A finals del XVIII l'estructura de la producció agrària si hem de creure Cavanilles (39) ha canviat radicalment: 12.000 lliures de seda; 2.700 «cahices» de blat; 1.800 de panís, 880 de civada; 1.300 de mongetes, 180 de faves; 400 mil dotzenes de melons, 600 mil arroves de pimentó, 200 mil d'hortalisses, 500 mil de tota mena de fruites «de las quales gran parte son naranjas chinas y agrio»; afegeix a més 70 mil arroves de garrofa, 200 d'oli «siendo aquí muy contingente esta cosecha» i per fi 60 mil canteres de vi. També cita quatre mil arroves de cànem.

La diversificació agrícola és, doncs, extraordinària; però el cas més paradigmàtic és el de la seda (40).

El treball que dona la recollida de la fulla de morera és tan abundant que pel febrer de l'any 1692, el Consell de la Vila demana que siguen traslladades les festes de Sant Pasqual al més d'Agost perquè al mes de Maig la festa no se celebra com la gent voldria perquè la feina apreta de debò: (41)

«Item lo dit consell ut supra ajustat mana esser notat que se escriga a la provincia y definitori superior de Provincia de San Joan de Ribera de Valencia, de Franciscos descálços, representarlos en la carta les ocupacions en que los vehins desta Vila, ocasionades del seu treball de fer la seda en lo mes de Maig i de ordinari lo colp y mayor treball ve en la selebració de les festes de Sant Pasqual Baylon, de manera que los naturals no poden assistir a dites festes y ostes que la devosio del Sant porta...».

Respecte a la producció de seda i per a mitjans de segle, Balbàs dona les següents dades: (42).

Vila-real	1746 .. 12.000 lliures	Almassora	1746 .. 4.061 lliures
	1747 .. 9.260 lliures	Borriana	1746 .. 7.966 lliures
	1748 .. 12.059 lliures	Nules	1746 .. 5.111 lliures

(afegeix «fué la cosecha mejor»)

Hom pot observar com Vila-real era el poble de La Plana, de tots els esmentats, que posseïa una més important producció de seda. Cap a finals de segle, les dades de Cavanilles són de 1791-92, la producció no ha minvat mal-

grat que la sederia de la ciutat de València està passant per greus dificultats (43).

Si ens hem detés especialment en el cas de la seda és perquè aquesta activitat econòmica exigia molta mà d'obra i, juntament amb el cànem, explicarien la remuntada dels matrimonis que hem observat al llarg del XVIII. Una nupcialitat elevada i un percentatge de persones fadrines molt baixet, com més endavant estudiarem, explicarien el creixement de la natalitat. Queda, però, un punt fosc ¿fins a quin punt el creixement de la immigració fou important en el XVIII? De moment no ho sabem; de tota manera cal pensar que un creixement com el que hem suposat, que es situa al voltant del 0'75% anual acumulatiu, no és possible explicar-lo sense fer referència a un procés migratori d'una certa intensitat al llarg de tot el segle XVIII, però especialment a la seva primera meitat.

Però aquests canvis tindrien també repercussions a nivell urbanístic: les murades es queden petites; si el 1706 encara serveix per protegir els vilarealencs dels invasors, a meitat del segle l'edificació de la nova Església fa necessari llur enderrocament en part.

Sabem que el 1739 la població que viu dintre de la Vila tradicional és sols de 299 veïns, un 30% del total, front als 622 veïns que habiten als ravals (44). D'aquests ravals el més important és el de Castelló on viuen 350 famílies, dels quals 272 es dediquen a la terra. Al raval de València viuen 277 veïns (entent sempre per veïns el concepte famílies).

A poc a poc l'estructura professional es diversifica i la gent s'agrupa segons la classe social o l'ofici: els rics —propietaris amb terra que poden donar feina a d'altres viuen dintre de la Vila (al carrer major). Els artesans viuen especialment al raval de Castelló (45). Els jornalers viuen sobre tot al raval del Carme o de l'Hospital: (46).

«...y del Hospital, por encontrarse allí el de San Miguel y Santa Lucía. Se destaca esta prolongación de la ciudad a partir del siglo XVII, más bien a finales, y desde aquella fecha va creciendo sin cesar, sin duda alguna a expensas de los contingentes inmigratorios y de una población artesana y manobrera, que no posee tierras (pequeñas parcelas a lo más) pero que encuentra en aquella zona los terrenos regalados para establecerse y construir una casa y patio anejo en el que criar conejos y aves de corral».

És aquesta diversificació professional la que passarem a estudiar en el capítol següent.

NOTES AL CAPÍTOL III

1. PEREZ CASADO, R.: «Demografía». Dintre l'obra col·lectiva. «L'estructura econòmica del País Valencià». L'Estel València, 1970. Vol. I. Pàg. 71.
2. A. J. CAVANILLES: «Observaciones sobre la Historia natural, Geografía, Agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia.» Madrid 1795, 3.ª Ed. València 1972.
3. CANO SANSANO, M. C.: «La inmigración a las Pías Fundaciones del Cardenal Belluga: la villa de San Fulgencio».
MILLAN, J.: «Expansión y crisis demográfica en el Bajo Segura Rural: Benejúzar. Siglos XVIII-XIX».
Les dos comunicacions es troben a «Estudis sobre la població del País Valencià». Vol. I. València, 1988.
4. POVEDA AYORA, A.: «Evolución de la población de Cortés de Arenoso durante los siglos XVI-XVII-XVIII». Dins el Vol. I de «Estudis sobre la població del País Valencià». València, 1988.
5. DIEZ RODRIGUEZ, F.: «La población de la ciudad de Valencia en el siglo XVIII. Censos y vecindarios». Dins el Vol. I de «Estudis sobre la població».
6. CASTELLO, J. E.: «El País Valenciano en el censo de Floridablanca». València. Institució Alfons el Magnànim. 1978. Pàg. 67.
7. CASTELLO, J. E.: Ibidem. Pàg. 67.
8. Arxiu Parroquial de Vila-real (A.P.V.). Llibre de Batejos N.º 2 sense paginar.
Aquesta anotació sembla enormement interessant. Fins aleshores totes les anotacions s'havien fet en català. La castellanització que imposa el Mendaña Ossorio no és més que una altra conseqüència dels Decrets de Nova Planta.
Tanmateix seguirem trobant anotacions en català fins a la segona meitat del XVIII, perquè els clergues de la diòcesi de Tortosa veien natural la utilització de la pròpia llengua en les anotacions dels fets fonamentals de la vida de llurs fidels.
9. HENRY, Louis: «Manual de demografia histórica». Edit. Crítica. Barna, 1983. Pàg. 78.
10. HENRY, L.: Ibidem.
11. FONT: Llibres de Batejos següents:
N.º 1. 1677-1715
N.º 2. 1715-1737
N.º 3. 1753-1770
N.º 4. 1770-1780
N.º 5. 1780-1790
N.º 6. 1791-1800
N.º 7. 1800-1813

12. Per als números índex referents al País Valencià hem utilitzat: PEREZ GARCIA-ARDIT LUCAS: «op. cit.». Pàg. 202.
13. PLA ALBEROLA, P.: «Materiales para un estudio de la evolución demográfica de la provincia de Alicante». Ponència presentada a Maó dintre el «Curso Coloquio de Demografía Mediterránea». Setembre 1984. Ciclostil·lada.
14. CASTELLO TRAVER: op. cit. Pàg. 45.
15. CASTELLO TRAVER: Ibidem. Pàg. 358.
16. BERNAT i MARTI, J. F.: «Problemática de un núcleo rural valenciano». Diputació de Castelló. 1986.
Voldriem fer referència a aquest treball com un dels més valuosos que coneixem dedicats a explicar una realitat demogràfica concreta, en aquest cas la Serra d'En Galcerán.
17. Hem utilitzat la fórmula:

$$\frac{n}{m} = \frac{X}{1200}$$

m = naixements en brut dividits per 31/30/28'5 segons mesos.

N = suma de tots els $\frac{n}{m}$.

X = desviació de cada mes respecte de 100.

Veure L. HENRY: op. cit. pp 75-77.

18. A. J. CAVANILLES: op. cit. Tomo I. Pàg. 108.

19. BALBAS, J. A.: «La Plana de Castellón en el siglo XVIII».

En «Las Provincias». Almanaque para 1897. Valencia. Imprenta de Federico Doménech, 1896. Pàg. 135.

20. TRAVER GARCIA, B.: «Villarreal en la Guerra de Sucesión». Pub. de l'Il·lustríssim Ajuntament de Vila-real. 1983. Pp 43-47.

21. TRAVER GARCIA, B.: Op. Cit. Pàg. 25.

22. TRAVER GARCIA, B.: Op. Cit. Pàg. 26.

23. A. P. V. Llibre de batejos. N.º 1. Sense paginar.

24. TRAVER GARCIA, B.: «Ibidem». Pàg. 21. Relata com un tal Amézaga entra en la Vila i després de comprovar que no hi havia més que els veïns defensant-la donà una senyal a les tropes borbòniques per tal que atacaren. L'individu, coronel de l'exèrcit borbònic, havia promès prèviament que no sels faria res als habitants de la Vila.

25. A. P. V. Llibre de batejos N.º 1. Sense paginar.

El Rei marxava des de València, d'on sortí el dia 7 de Març, acompanyat de tota la seva Cort, en direcció a Barcelona. El títol de «Lleal» li'l donava a la ciutat, segurament, pels esdeveniments del gener de l'any 1706.

26. BERNAT-BADENES MARTIN: «Ibidem». Pàg. 554.

27. PEREZ APARICIO, C.: «El trigo y el pan en Valencia (1700-1713)». Cuadernos de Historia. N.º 5, pàg. 312.

28. ARDIT, M.: «Història dels Països Catalans». DE 1714 a 1975. EDHASA. Barcelona, 1980. Pàg. 91.

29. A. J. CAVANILLES: «Ibidem». T. I. Pàg. 108.

30. TRAVER GARCIA, B.: «Ibidem». Pp. 436-437.
31. SARTHOU CARRERES, C.: «Villarreal y sus santuarios». Pub. de l'Il·lustríssim Ajuntament de Vila-real. 1985. Pp 40-42.
32. Al treball sobre les crisis demogràfiques de Bernat i Badenes abans esmentat ells consideren com a catastròfica una minva de la natalitat que supere el 25% i una minva de la nupcialitat que supere el 50%. Pàg. 544.
33. SARTHOU CARRERES, C.: «Ibidem». Pàg. 40.
35. A. J. CAVANILLES: «Ibidem». Pàg. 108.
36. CASTELLO TRAVER, J. E.: «El País Valenciano en el Censo de Floridablanca (1787)». València. Institució Alfons el Magnànim. Pàg. 358.
37. GIMENEZ LOPEZ, E.: «Alicante en el siglo XVIII. Economía de una ciudad portuaria en el Antiguo Régimen». Institució Alfons el Magnànim. Diputació Provincial de València. València. 1981. Pàg. 56.
38. CISCAR PALLARES, E.: «Demografía, economía y sociedad». NUESTRA HISTORIA. T. IV. Mas Ivars Edit. València, 1980. Pàg. 98.
39. A. J. CAVANILLES: «Ibidem». Pàg. 109.
40. Per analitzar la indústria sedera al País, el llibre fonamental és el de SANTOS ISERN, V. M.: «Cara y cruz de la sedería valenciana (siglos XVIII-XIX)». Institució Alfons el Magnànim. Diputació Provincial de València. València. 1981.
A nivell local és interessantíssim el treball de DOÑATE SEBASTIA, J. M.: «La seda en el Archivo Municipal Villarreal». Dins «Datos para la H.^a de Villarreal». T.V. Vila-real. 1982.
41. Arxiu Municipal de Vila-real. N.º 75. Manual de Consells de 1691-1692. Fol. 37. Citat per DOÑATE, J. M.: «Ibidem». Pp. 55-56.
42. BALBAS, J. A.: «Ibidem». Pp. 137-141.
43. SANTOS ISERN, V. M.: «Ibidem». Cap. IV. Pp. 141-181.
44. ARXIU DEL REGNE DE VALENCIA. Bailia, Ap. ser. 115 «Autos del Vecindario de Villarreal...» (1739).
45. DOÑATE SEBASTIA, J. M.: «Ibidem». Al document N.º XLIX apareix una «Nómina de maestros hilanderos de seda de Villarreal» de juny de 1796, on figuren nou mestres al raval de València, sis al raval d'Onda, tres dintre la Vila i vint-i-ú al raval de Castelló.
46. DOÑATE SEBASTIA, J. M.: «Síntesis geográfico —histórica de Villarreal». Dins «Datos para la H.^a de Villarreal». T. II. Vila-real. 1973. Pàg. 37.

IV. LA SITUACIÓ DEMOGRÀFICA A LES DARRERIES DEL SEGLE XVIII

Fins ara hem estudiat bàsicament l'evolució **diacrònica** de la població, es a dir, els canvis —creixement, estancament, crisi— que s'han anat produint al llarg del temps. No podíem fer un estudi **sincrònic** perquè no comptàvem amb cap recompte fiable que abastés tota la població, tots els habitants, tots els grups d'edat.

Però a les darreries del XVIII la preocupació dels il·lustrats pels problemes que es deriven del creixement econòmic explica que el ministre Floridablanca (comptant ja amb algun precedent com el Cens d'Aranda de 1768/69) ordenés als intendants de cada lloc que fessin un recompte de tots els veïns de les terres de la Corona. Ens trobem així amb el primer document censal d'autèntic valor perquè s'han conservat els originals que els municipis enviaren a Madrid. A nivell de País Valencià el Cens de Floridablanca ha estat analitzat per Castelló Traver (1) i serà basant-nos en les dades que ens dona aquest estudi com podrem entendre millor l'estructura poblacional de Vila-real a les acaballes del segle, estudiant els següents aspectes:

- l'estructura de la població per edat, sexe i estat civil.
- l'estructura de la població activa.

Per fi, i tornant a estudiar l'evolució dels batejos, ens plantejarem l'existència o no, en els anys a cavall entre els dos segles, d'una crisi demogràfica com la que s'esdevé a altres llocs.

IV. 1. L'estructura per edats de la població

Les dades del Cens de Floridablanca referides a Vila-real són les següents:

QUADRE N.º 14

	Fadrins		Casats		Víduos		Total
	H.	D.	H.	D.	H.	D.	
Fins 7 anys	580	587	—	—	—	—	1.167
De 7 a 16	535	474	—	2	—	—	1.011
De 16 a 25	428	257	97	261	—	2	1.045
De 25 a 40	109	41	572	525	12	21	1.280
De 40 a 50	27	12	280	265	12	40	636
DE 50 i més	63	25	413	268	79	191	1.039
Total	1.742	1.396	1.362	1.321	103	254	6.178

TOTAL GENERAL 6.178

Pobl. en comunitats 109

POBLACIÓ REAL 6.287

FONT: CASTELLÓ TRAVER: Ibidem. Pàg. 358

Analitzant aquestes dades podem calcular els grups d'edat en números relatius i així comparar-los amb altres llocs. Ho hem fet amb Catalunya i la població global del P. V.

QUADRE N.º 15

ESTRUCTURA DE LA POBLACIÓ PER EDATS DE CATALUNYA, PAÍS VALENCIÀ I VILA-REAL. 1787.

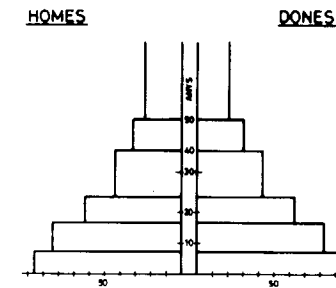
Grups d'edat	Catalunya	P. València	Vila-real
Fins 7 anys	201	184	189
De 7 a 16 anys	175	179	164
De 16 a 25 anys	145	157	169
De 25 a 40 anys	197	213	207
De 40 a 50 anys	132	113	103
De 50 anys i més	150	153	168
Total	1.000	1.000	1.000

FONT: CASTELLÓ TRAVER: Ibidem. Pàg. 35 i elaboració pròpia.

La piràmide de la població per al 1787 referida a Vila-real és la que veiem a continuació:

GRAFICA Nº9

PIRÀMIDE DE POBLACIÓ DE VILA-REAL. 1786

Quins aspectes podem destacar de l'anàlisi de la piràmide d'edats?

En primer lloc cal dir que es tracta, en conjunt, d'una població molt jove, on més del 35 per cent de gent té menys de 16 anys; una població molt diferent a l'actual en el percentatge de joves es troba al voltant del 20 per cent i amb tendència a reduir-se encara més. Aquesta enorme proporció de població jove s'explica per la fortíssima taxa de natalitat que tenia la població d'aleshores: si el Cens no tingués ocultacions, la Taxa de Natalitat (T.N.) seria del 47'8 per mil, l'any 1787, comptant amb uns naixements de mitjana de 301 en el període 1781-90.

Aquesta extraordinària natalitat era compensada per una mortalitat infantil molt alta. En efecte, no cal més que observar la supervivència als 7 anys.

QUADRE N.º 16

SUPERVIVÈNCIA DELS XIQUETS ALS 7 ANYS. VILA-REAL

Naixcuts 1780-86	1.990	100%
Censats 1787	1.167	58'6%
Morts o emigrats	823	41'4%

FONT: Elaboració pròpia a partir de les dades de batejos i del Cens de Floridablanca. Cal recordar que el Cens s'efectua entre Octubre i Desembre de l'any 1786.

Així un 41% dels xiquets havien mort abans d'arribar als set anys.

Un segon aspecte que voldriem comentar és la menor proporció de joves que trobem en l'esglaó de 7 a 16 anys si el comparem amb el P. V. o amb Catalunya. Serien en aquest cas els xiquets naixcuts entre 1770 i 1779, i si recordem l'evolució dels batejos (QUADRE N.º 9) veurem com en els mateixos anys tenim un estancament del nombre de naixements. Aquesta constatació ens demostraria que la fiabilitat del Cens de Floridablanca és molt alta.

Un tercer aspecte que voldriem comentar és la major proporció de vells (homes i dones) que hi ha a Vila-real si el comparem amb Catalunya o amb el País. Aquest fet es pot explicar per dos factors:

— O bé un millor nivell de vida en el cas de Vila-real que provoqués una esperança de vida més alta.

— O bé una immigració més important a Vila-real que a altres llocs. Aquell segon factor és el que cal considerar com a més probable, perquè si tenim en compte la proporció homes/dones en els estrats de població més vells veurem que els homes superen les dones en els majors de 50 anys (QUADRE N.º 10), es a dir, en aquells naixcuts abans de 1737; la qual cosa ens palasaria l'arribada d'immigrants que s'estableixen a Vila-real en la primera meitat del segle XVIII.

I per fi un darrer aspecte que voldriem assenyalar seria el de la **proporció de fadrines** (o de casades, si ho preferiu). Aquest factor és molt important perquè deixa clara la potencialitat econòmica d'un dret determinat. Els demografs el que fan és utilitzar la taxa de nupcialitat femenina (proporció de dones casades entre 16 i 60 anys) (2); i utilitzant aquest indicador hem comparat el cas de Vila-real amb altres:

QUADRE N.º 17

TAXA DE NUPCIALITAT FEMENINA EN %

País Valencià	65'1%
Catalunya	58'8%
Andalusia	56'9%
Galícia	52'4%
ESPANYA	59'3%
Vila-real	69'2%

FONT: CASTELLÓ TRAVER: Ibidem. Pàg. 47 i per a Vila-real elaboració pròpia.

Com veiem, la nupcialitat a Vila-real seria major no solament al conjunt d'Espanya (on el nombre de fadrines era bastant elevat) sinó també al conjunt del País Valencià, que era dintre del conjunt espanyol una de les zones amb Taxa de Nupcialitat femenina més altes.

Totes aquestes característiques que hem anat resseguint fins ací ens palesen una societat que demogràficament i econòmicament té una puixança clara i rotunda i que en absolut sembla que travesse per cap crisi ni l'any 1787 ni en els anys següents.

En definitiva, els canvis agrícoles que abans hem esmentat i l'obertura de llur economia cap a circuits econòmics més amples expliquen el fort creixement amb unes taxes de nupcialitat molt elevades i amb una Taxa de Natalitat molt forta. S'acompleix per a Vila-real, però accentuat, l'anàlisi que Castelló fa per al conjunt del País Valencià:

El desarrollo agrícola y artesano o manufacturero del País Valenciano del XVIII debió facilitar la tendencia al matrimonio al encontrar menores dificultades económicas» (3).

Per comprendre un poquet millor l'economia local res més adequat que passar a analitzar l'estructura de la població econòmicament activa.

IV. 2. L'estructura de la població activa

Comencem per esbrinar quina és la relació d'activitats i individus que s'hi dediquen en dos pobles de la Plana, Vila-real i Borriana, tal com apareix al Cens de Floridablanca.

QUADRE N.º 18

POBLACIÓ ACTIVA A VILA-REAL I BORRIANA. 1787

Professió	Vila-real	Borriana
Llauradors	578	1.105
Jornalers	400	241
Artesans	156	99
Criats	250	56
Advocats	5	2
Escrivans	4	3
Comerciants	16	6
Cures	1	1

Professió	Vila-real	Borriana
Beneficiats (de cura)	19	13
Escolans	2	3
Acòlits	2	2
Ordenats de menor	3	1
Funcionaris reials	2	7
Amb fur militar	118	5
De la Inquisic.	1	1
«Hidalgos»	12	4
Estudiants	9	16
Altres	2	1
Demandants	80	—

FONT: Cens de Floridablanca. CASTELLÓ TRAYER. Ibidem. Pp. 358 i 350.

En números relatius el quadre de distribució de la població activa a Vila-real i Borriana el 1787 és el que apareix a continuació:

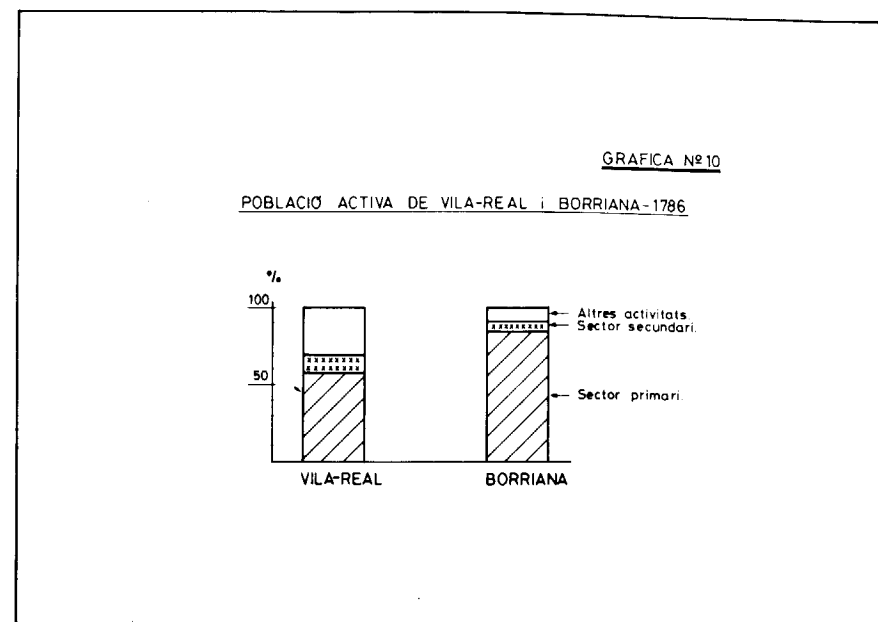
QUADRE N.º 19

POBLACIÓ ACTIVA A VILA-REAL I BORRIANA EN%

Activitat	Vila-real	Borriana
Sector primari (inclou llauradors i jornalers)	59%	85%
Sector secundari (inclou artesans)	9'4%	6'3%
Altres activitats	31'1%	8'7%

FONT: Floridablanca: Ibidem. Elaboració pròpia.

La primera qüestió que hem d'assenyalar amb aquestes xifres a la mà és el pes tan important que tenia la població activa agrícola en aquell moment: entre llauradors i jornalers assolien el 59% a Vila-real i el 85% a Borriana. La distinció entre llauradors i jornalers s'establia en el fet que els primers, els llauradors, treballaven sobre tot les pròpies terres, mentre els jornalers anaven llogats per d'altres. Ara bé, el concepte jornalier se'ns presenta com a certament ambigu:

«El problema de la auténtica identificación de este grupo radica en que, aunque la inmensa mayoría, salvo en los núcleos urbanos, debía de ser jornaleros del campo, incluiría una parte de los obreros industriales e incluso otros oficios, como los albañiles(...).

La conclusión es que de la denominación «jornaleros» en Floridablanca se puede deducir unas 4.500 personas (del total global de 74.800 a nivel de País) que no correspondían a la realidad mayoritaria de jornaleros del campo y que deberían haberse incluido, tal como hará el Censo de Godoy, dentro de las actividades artesanas y manufactureras» (4).

En aquest aspecte hem de veure com mentre a Borriana la predominància dels llauradors és total i absoluta, en canvi a Vila-real el nombre de jornalers —400— és molt elevat comparat amb els llauradors.

Respecte al concepte «criats» hem d'assenyalar que és tractava de persones dedicades al «servei domèstic», però també d'altres que feien llavors agrícoles, tal com Castelló Trayer ha deduït en comparar els criats que apareixen en el Cens de Floridablanca i els que ho fan en el Cens de Godoy de l'any 1797 (5).

La pràctica inexistència de criats i els escassos jornalers en Borriana ens fan pensar que l'estructura de la propietat era bàsicament minifundisme; altrament ocorria a Vila-real on sembla que sota l'epígraf de llauradors podríem trobar una relativament gran proporció de propietaris agrícoles forts, la capacitat econòmica dels quals els permetia d'un costat llogar jornalers i d'altra banda tenir «criats».

En definitiva cal deduir que l'estructura de la propietat agrària era més desigualitària a Vila-real que no pas a Borriana, si hem de creure en les dades del Cens que tractem.

Altres qüestions que voldríem assenyalar serien les següents:

a) L'escàs número de persones dedicades a activitats artesanies. Si comparem Vila-real amb altres pobles de la resta del País tenim el següent resultat:

QUADRE N.º 20

DISTRIBUCIÓ DE LA POBLACIÓ ACTIVA PER SECTORS ALS MUNICIPIS AGRÍCOLES MÉS GRANS DE 5.000 HABITANTS

Municipi	Llauradors i jornalers %	Artesans i fabricants %	Altres activitats %
Oriola	62'98	12'82	24'18
Castelló	61'46	23'77	14'76
Alzira	65'09	16'50	18'40
Monòver	69'95	9'20	20'84
Llíria	79'56	14'54	5'88
Sagunt	66'74	12'81	20'44
Sogorb	53'42	12'63	33'94
Vila-real	59'41	9'47	31'16

FONT: CASTELLÓ: Ibidem. Pàg. 110.

Llevat del cas de Monòver, el nostre poble és el que menor proporció de població artesana té, en comparació Castelló compta amb un 24% de la població dedicada a activitats secundàries.

b) L'important nombre de persones amb «fur militar» que ens apareixen a Vila-real, cent divuit. Sols Vinaròs amb 540 ultrapassa a Vila-real en totes les comarques del Nord del País; l'explicació podria deure's a dos factors: d'un costat la importància tradicional de Vila-real com a plaça forta ja des del

moment de llur fundació; sabem que als segles XV i XVI entre Peníscola al nord i València al Sud no hi havia altra ciutat amb millor sistema de defenses; però també creiem que l'important nombre de militars a Vila-real es deuria al record dels fets ocorreguts durant la Guerra de Successió que ja hem vist en un altre apartat. Vila-real havia estat un focus rebel destacat i els Borbons ho sabien.

c) Com a anecdòtic assenyalar que el nombre d'estudiants era menor a Vila-real (nou) que a Borriana (setze), quan la població de la primera era quasi el doble de la segona.

En resum, doncs, ens trobem davant d'una estructura de la població activa marcadament agrària, on la quantitat de mà d'obra que necessiten uns conreus sense la més mínima mecanització és enorme, sols cal pensar que aquí no apareixen reflectides les dades de dones i menors que també ajudarien en les feines del camp. D'altra banda, en el cas de Vila-real veiem que el sector «terciari» és relativament fort (31% del total actiu) però aquesta referència és falsa si restem als possibles terciaris els conceptes:

— Persones amb fur militar.

— Demandants (80).

— Part dels criats (al menys un terç) ja que com hem vist cal considerar-los part del sector primari.

Per fi assenyalar la feblesa del sector artesà que amb 156 persones és proporcionalment menor que a la veïna Borriana (99 artesans amb la meitat de la població global que Vila-real).

IV. 3. El canvi de segle: ¿hi hagué crisi?

La favorable conjuntura econòmica que havia tingut el País Valencià durant quasi tot el segle XVIII sembla aturar-se cap al 1790. Una sèrie de fets que anirien des de la negativa situació internacional fins a canvis climàtics difícils d'explicar, acabaren donant lloc a un autèntic «malestar prerevolucionari» (en paraules d'Ardit) que és solament el pòrtic del que serà la crisi de l'Antic Règim (1808-1833).

Sembla que les dificultats ja començaren anys enrera perquè cap al 1770/71 ja trobem notícies referides a sequera a la Plana (6). El 1787 sembla que fou any de «calamidades y miserias» provocades per fortes pluges, pedregades i desbordaments del Millars; l'any 1788 hi hagueren freds molt rigorosos a Castelló ciutat, sempre segons Rocafort.

L'any 1793 una altra vegada les dificultats climàtiques s'accentuaren, a Castelló:

«la piedra hizo muchos miles de daño ya en la huerta y marjales: pues no dexó aluvias, daxa o panizo, melones, calabazas, cebolas (sic) y quanto en ella se hallava de cosecha pendiente y hasta en el cáñamo que había estendido, ya en las viñas y algarrobos del secano» (7).

El 1796 es produïren fortes nevades al Maestrat, la Plana i Serra d'Espadà. El 1801 la collita de blat fou molt escassa a la Plana segons Rocafort:

«Por haber sido corta la cosecha de trigo en el año pasado de 801, se ha experimentado tal carestía en este de 802, que en los últimos de abril y primeros de mayo y hasta la cosecha, era el precio de la barchilla del trigo, dose pesetas que es el caís a 38 libras 8 sueldos; y en las panaderías apenas se podía alcanzar pan para socorrer las necesidades de la hambre, dando quatro dineros a quien pedía un sueldo, de modo que perecerían las gentes de pura hambre... Pero quiso Dios que corriendo la voz de tan alto precio baxaron de Aragón y de otras partes, trigo de todo género, y huviese para no llegar a perecer muchos» (8).

Sort, diu el mateix dietarista que per via marítima es pogué abastir de blat els ports d'Alacant, Cartagena, Valencia «y toda la Marítima». Ens trobem davant d'una crisi de subsistència clàssica típica de l'agricultura de l'Antic Règim.

Si a aquesta panoràmica afegim la negativa cojuntura política internacional amb guerres sovintejades amb França (Guerra de la Convenció 1793/95) i amb Anglaterra per dues vegades (1796-1802) (1804-1808); i siensem que des de 1808 la guerra contra les tropes de Napoleó és un fet a tota la Península caldrà concloure que ens trobem davant d'un moment històric molt negatiu que necessàriament s'ha de reflectir en la demografia.

De l'estudi dels llibres parroquials de les comarques de Castelló (9) alguns demògrafs han arribat a establir que el nombre de defuncions superà els naixements en els anys 1802, 1809 i 1812, sense que per altra banda el nombre de naixements deixés de créixer.

D'altra banda Bernat i Badenes han establert al seu estudi sobre les crisis demogràfiques al País que (10):

«El P. V. conoció en este quinquenio dos crisis (es refereix al quinqueni 1809-13) de mortalidad -1809 menos virulenta, y 1812 bastante intensa y generalizada- y una fluctuación de los óbitos

en 1813.(...) Se trata, por tanto, de unos años muy negativos en los que se concentran las crisis y fluctuaciones de todos los indicadores demográficos, motivando una importante etapa crítica, posiblemente la tercera más grave tras 1706-14 y la peste de mediados del siglo XVII».

Pel que respecta a Vila-real seguim amb el problema de no poder estudiar el nombre de defuncions puix els llibres d'enterraments han desaparegut i el primer és de 1831. Així el que puguem esbrinar ho farem sols amb l'ajuda de la fluctuació dels batejos i —fins a cert punt— dels matrimonis. Poca cosa, tot plegat.

Pel que sabem de l'evolució dels batejos (QUADRE Núm. 9) la mitjana desenal passà de 291 els anys 1780/89 a 353 els anys 1790/99 i encara augmentarà a 356 els anys 1800-09. El nombre màxim de xiquets batejats ocorrí el 1809 amb 407. Siensem que en aquell moment la ciutat tenia al voltant dels 7.500 habitants, la Taxa de Natalitat resultaria ser de 47 per mil; una taxa altíssima que superava fins i tot la de l'inici del segle XVIII: 42'8 per mil (11). Hem d'advertir, però, que aquestes xifres de natalitat relativa sempre les hem de sopesar amb cura perquè no sabem exactament la població absoluta de Vila-real en cada moment.

Per tant i respecte a la natalitat no sembla que puguem parlar de crisi en els vint anys que van del 1790 al 1810.

Respecte dels matrimonis la qüestió es fa molt més fosca perquè, tal com deiem en un altre apartat, el que tenim és un índex que ens informa del nombre global de matrimonis esdevinguts entre 1770 i 1805, però sense significar els matrimonis ocorreguts any per any (12).

En aquest cas sabem que el nombre total de matrimonis fou de 2.152, que repartits entre 35 anys ens donen una mitjana de 61'4 matrimonis anuals; cal, però, pensar que cap a les darreries del període el nombre de matrimonis seria superior a la mitjana, tal vegada entre 65 i 70 anuals. Amb tota la precaució tampoc sembla que els matrimonis se'n ressentiren gaire de la negativa situació econòmica que esmentàvem abans.

I és en aquest punt on hem d'aturar el nostre anàlisi perquè les conseqüències de la Guerra del Francès seran objecte d'un estudi posterior.

NOTES AL CAPÍTOL IV

1. CASTELLÓ TRAVER, J. E.: «El País Valenciano en el Censo de Floridablanca (1787)», València. Inst. Alfons el Magnànim. 1978.
2. M. LIVI BACCI: «Fertility and Nupciality Changes in Spain from the 18th to the 20 th Century». «Population Studies. A Journal of Demography». XXII, núm. 1. 1968.
3. CASTELLÓ TRAVER: «Ibidem», pàg. 47.
4. CASTELLÓ TRAVER: «Ibidem», pàg. 57.
5. CASTELLÓ TRAVER: «Ibidem», pàg. 56.
6. ROCAFORT, Fr. Joseph: «Libro de cosas notables de Castellón de la Plana», edic. de E. Codina Armengot, Castellón, 1945.
7. ROCAFORT: «Ibidem», pp. 87-89.
8. ROCAFORT: «Ibidem», pp. 151-152.
9. ORTELLS, V. i altres: «Libros parroquiales para el estudio de la demografía histórica de las comarcas meridionales de Castelló». Estudis Castellonencs 2. Dip. de Castelló, 1985. Pp. 589-607.
10. BERNAT, J. S. i BADENES, M. A.: «Cronología, intensidad y extensión de las crisis demográficas en el País Valencià. Siglos XVII-XIX». Dins Estudis sobre la població del País Valencià. T. I.
11. Els càlculs estan fets sobre la mitjana dels batejos de 1690-99 (137) i amb una població absoluta de 3.200 habitants per al Vila-real del 1700.
12. «Índice del libro de Matrimonios que empieza el mes de julio del año 1770 hasta el año 1805 inclusive». Arxiu Parroquial de Vila-real. Aquest «Índice» correspondria al llibre sacramental desaparegut que continuaria el que finalitza l'any 1770.

V. CONCLUSIONS

En aquest recorregut que hem fet al llarg dels més de cinc-cents anys que van de la fundació del poble el 1274 fins a la Guerra del Francès al 1808 hem pogut esbrinar (encara que sols fos d'una manera superficial) quin fou el comportament vital dels nostres avantpassats.

Els tres esdeveniments bàsics de la vida d'un home llaurador, com ho eren la immensa major part dels que hem vist, no podien ésser altres que el naixement, el casament i la mort. Els anys de crisi demogràfica eren més freqüents del que ara podem imaginar; la població de l'Antic Règim estava molt acostumada a conviure amb la mort i sobre tot amb la mort dels més petits: els albats.

Un any de crisi demogràfica tenia l'efecte d'eliminar tots aquells que, en el conjunt, resultaven més vulnerables: els mal alimentats, els nens malaltosos, les dones acabades de parir. Però els anys de crisi anaven seguits normalment per un període de molta menor mortalitat. Els matrimonis es refeien ràpidament i el cicle vital del poble que durava uns 25 anys de creixement/crisi/creixement, s'iniciava un altre cop. A llarg plaç, però, la població no podia créixer i això fou el que va passar a les nostres comarques fins a la segona meitat del disset.

L'agricultura autàrquica fou fins a la segona meitat d'aquest segle XVII la que imperà a la Plana de Castelló i malgrat que els nostres llauradors no es vegeren en general tan oprimits pel sistema feudal com aquells altres dels pobles de senyoriu, el cert és que els excedents també eren escassos.

Els canvis agrícoles, sense que puguem, però, parlar d'una autèntica revolució agrària, començarien amb la introducció de conreus destinats a activitats manufactureres. La feina que aquesta agricultura donava —la morera— i la diversificació en l'estructura econòmica que suposaven altres conreus (cànem, espartenyers) explicarien el vertader segle d'or en que es convertí el XVIII.

El XIX, però, no anava a ésser igual; la modernització no havia arribat encara, el comportament demogràfic era típic dels temps antics: forta natalitat, però també forta mortalitat, especialment infantil. I si les crisi epidèmiques o militars, les guerres, es presentaven el balanç podia tornar a esdevenir negatiu.

Però, en tot cas, el comportament del XIX ja serà objecte d'un altre treball.

ÍNDIX DE QUADRES

- QUADRE N.º 1. Població de Vila-real. Segles XIV-XIX.
 QUADRE N.º 2. Població en focs de dues viles de la Plana: Vila-real i Borriana. 1380-1610.
 QUADRE N.º 3. Evolució de població a la regió de Castelló al S. XVI.
 QUADRE N.º 4. Evolució de la població a Vila-real al S. XVI.
 QUADRE N.º 5. Moviment natural de població a Castelló. 1647-53.
 QUADRE N.º 6. Principals activitats econòmiques a Espanya i al País Valencià el 1787.
 QUADRE N.º 7. Relació per sexe dels batejos als anys 1706-1712.
 QUADRE N.º 8. Límits de la relació de masculinitat.
 QUADRE N.º 9. Evolució general dels batejos a Vila-real. 1677-1809.
 QUADRE N.º 10. Distribució per sexe de la població de 50 anys i més segons el Cens de Floridablanca.
 QUADRE N.º 11. Evolució general dels matrimonis a Vila-real. 1677-1770.
 QUADRE N.º 12. Matrimonis dels anys 1756-60 a Vila-real. Distribució mensual.
 QUADRE N.º 13. Batejos dels anys 1756-60 a Vila-real. Distribució mensual.
 QUADRE N.º 14. Estructura per edats a Vila-real segons el Cens de Floridablanca. 1787.
 QUADRE N.º 15. Estructura de la població per edats de Catalunya, País Valencià i Vila-real. 1787.
 QUADRE N.º 16. Supervivència dels xiquets als 7 anys. Vila-real.
 QUADRE N.º 17. Taxa de nupcialitat femenina en %.
 QUADRE N.º 18. Població activa de Vila-real i Borriana. 1787.
 QUADRE N.º 19. Població activa de Vila-real i Borriana en %. 1787.
 QUADRE N.º 20. Distribució de la població activa per sectors als municipis agrícoles més grans de 5.000 habt.

BIBLIOGRAFIA

- ARDIT, M.: «Revolución liberal y revuelta campesina», Barcelona, Ariel. 1977.
 ARDIT, M.: «Història dels Països Catalans», Barcelona, EDHASA. 1980. T. II.
 AA. VV.: «Estudis sobre la Població del País Valencià», València, Edic. Alfons el Magnànim i Institut d'Est. Juan Gil-Albert. 1988.
 AA. VV.: «Nuestra Historia», T. III, IV. València, Mas Ivars editores. 1980.
 BADENES, M; BERNAT, J.: «Epidémias y hambre en la crisis del «Antiguo Régimen» valenciano. Estudio demográfico (1808-1814)», Estudios d'Història Contemporània del País Valencià, pp. 115-136. 1980.
 BERNAT I MARTI, J. S.: «Problemática de un núcleo rural valenciano», Castellón, Diputación de Castellón. 1986.
 BUSTELO, Fco.: «La población del País Valencià al segle XVIII», Recerques, núm. 5, pp. 73-96. 1975.
 CAMARENA, J.: «Padrón demográfico-económico del Reino de València ¿1735?, València, Departamento de Historia Moderna y Contemporánea de la Universidad de València. 1966.
 CASEY, J.: «El regne de València al segle XVII», Barcelona, Curial. 1981.
 CASTELLO, J. E.: «El País Valenciano en el censo de Floridablanca», València, Ins. Alfons el Magnànim. 1978.
 CAVANILLES, A. J.: «Observaciones sobre la Historia Natural, Geografía, Agricultura, Población y frutos del Reyno de Valencia», Madrid, Imprenta Real. 1795.
 DOMINGO, C.: «Evolución y movilidad de la población de la Plana», Cuadernos de Geografía, núm. 30, pp. 63-80. 1982.
 DOMINGO, C.: VICENT, J.; BARCELO, M. C.: «La Vilavella», València, Departamento de Geografía de la Universidad de València. 1977.
 DOÑATE SEBASTIA, J. M.: «Síntesis geográfico-histórica de Villarreal». Dins «Datos para la Historia de Villarreal». T. II. Villarreal. 1973.
 DOÑATE SEBASTIA, J. M.: «La seda en el Archivo municipal de Villarreal». Dins «Datos para la Historia de Villarreal». T. V. Villarreal. 1982.
 DURAN, E.: «Les Germanies als Països Catalans», Barcelona, Curial, 1982.
 GIMENEZ, E.: «Alicante en el siglo XVIII. Economía de una ciudad portuaria en el Antiguo Régimen», València. Inst. Alfons el Magnànim. 1981.
 GUINO RODRIGUEZ, E.: «Feudalismo en expansión en el Norte valenciano», Castelló, Diputació de Castelló. 1986.
 HENRY, L.: «Manual de demografía histórica», Barcelona, Crítica. 1983.
 NADAL, J.: «La población española», Barcelona, Ariel. 1971.

PALOP, J. M.: «Hambre y lucha antifeudal. Las crisis de subsistencia en Valencia (S. XVIII)», Madrid, siglo XXI. 1977.

PEREZ APARICIO, C.: «El trigo y el pan en Valencia (1700-1713)», Cuadernos de Historia, núm. 5, pp. 305-336. 1975.

PEREZ CASADO, R.: «Demografía», en AA. VV: «L'estructura econòmica del País Valencià», Vol. I, València, L'Estel, pp. 69-116. 1970.

PEREZ PUCHAL, P.: «Geografía de la población valenciana», València, L'Estel. 1976.

RAMON DE MARIA, P.: El «Repartiment» de Burriana y Villarreal. València. 1935.

ROLAND PRESSAT: «Introducción a la demografía», Barcelona, Ariel. 1981.

REGLA, J.: «Estudios sobre los moriscos», Barcelona, Ariel. 1974.

ROMERO de SOLIS, P.: «La población española en los siglos XVIII y XIX». Madrid, siglo XXI. 1973.

SANTOS ISERN, V. M.: «Cara y cruz de la sedería valenciana (siglos XVIII-XIX)». València, Inst. Alfons el Magnànim. 1981.

SAUVY, A.: «La población», Barcelona, Edic. 62.1964.

TRAYER, B.: «Historia de Villarreal», Villarreal, Est. Tipográfico de Juan Botella. 1909.

TRAYER, B.: «Villarreal en la Guerra de Sucesión». Vila-real, publicación de l'Il·lustríssim Ajuntament. 1983.

TORRENT, K.: «Evolución de la población de la Plana Baixa en el siglo XVIII: el caso de Nules», tesis de licenciatura inédita, Facultad de Geografía e Historia de la Universidad de Valencia. 1982.

VILANOVA, S.: «Aportació a l'estudi de la població valenciana en el trànsit del segle XVII al XVIII: el cas de Vila-real». Castelló, Centre d'Estudis de la Plana, núm. 4. 1985.

WRIGLEY, E. A.: «Historia y población», Barcelona, Crítica. 1985.

TEMES VILA-REALS

Sèrie III:

1. **Tatutges** (Premi de poesia «Ciutat de Vila-real» 1986.)
Miquel López Crespí. 1987 (Exhaurit).
2. **Les festes a Vila-real en el segle XIX.**
Pasqual Mezquita Broch. 1988.
3. **Aproximació a la germania a Vila-real (1520-1521).**
Vicent L. Salavert Fabiani. 1988.
4. **I em faré trobador del teu somriure.**
(Premi de poesia «Ciutat de Vila-real» 1987).
Enric F. Dobón Gómez. 1988.
5. **En torno a Tárrega** (2ª edició revisada).
Diversos autors. 1988.
6. **Gent d'ahir.**
Santiago Vilanova Añó. 1988.
7. **Polo de Bernabé y su tiempo.**
Emilio Lluca Ubeda. (en preparació).
8. **Una societat trencada: botiflers i maulets a la Vila-real de la transició borbònica (1706-1735).**
Vicent Gil Vicent. (en preparació).

Aquest llibre
«Gent d'ahir»
s'acabà d'imprimir
als obradors de l'impremta
Sichet de Vila-real
el dia 31 de desembre de 1988
festivitat de Sant Silvestre